

Pověsti jilemnického regionu. Od původních kronikářských zápisů po moderní literární ztvárnění

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Historie se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Nikola Jurečková

Vedoucí práce:

Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Zadání bakalářské práce

Pověsti jilemnického regionu. Od původních kronikářských zápisů po moderní literární ztvárnění

Jméno a příjmení: **Nikola Jurečková**
Osobní číslo: P18000448
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Historie se zaměřením na vzdělávání
Zadávající katedra: Katedra českého jazyka a literatury
Akademický rok: **2019/2020**

Zásady pro vypracování:

Cílem práce je zmapovat vývoj pověstí ve vybraných obcích jilemnického regionu od původního kronikářského zápisu po moderní literární ztvárnění a analyzovat je. Součástí práce budou regionální a historické souvislosti společně s představením pověsti jako literárního žánru. Prostuduji dostupné pramenné materiály i relevantní sekundární literaturu. K dosažení vytyčeného cíle bakalářské práce použiji metody analýzy, interpretace a komparace.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

Primární literatura:

- HORÁČEK, Jaromír. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*. Jilemnice: Městský úřad, 1999.
- JIRSA, Roman. *Vůz hrůzy, smrti: tajemnými místy Českého ráje, Podkrkonoší a Krkonoš tiše projíždějí*. Praha: Volvox Globator, 2002. Orákulum. ISBN 80-7207-497-0.
- KOUDELKOVÁ, Eva. *Co si lidé vyprávěli: pověsti od horní Jizery*. Liberec: Bor, 2014. Odkaz (Nakladatelství Bor). ISBN 978-80-87607-36-.
- Kronika obce Vítkovice v Krkonoších*, díl 1., obecní úřad Vítkovice, nepublikováno.
- Kroniky obce Bukovina u Čisté: 1973-1980* [online]. [cit. 2020-06-29]. Dostupné z: <https://bukovina.cz/files/kronika/Kronika%20obce%201973-1980.pdf>.
- Pamětní kniha obce Levínské Olešnice: založená za času starosty p. Josefa Čermáka, rolníka č. 78 roku 1905* [online]. [cit. 2020-06-29]. Dostupné z: <http://www.levinskaolesnice.cz/m/obec-1/informace-o-obci/kronika/>.
- STRÁNSKÝ, Josef – BACHMANNOVÁ, Jarmila, ed. *Strašidla a čarování v Krkonoších*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2014. Odkaz (Bor). ISBN 978-80-87607-33-6.

Sekundární literatura:

- DVOŘÁK, Karel. *Mezi folklórem a literaturou: (studie z české a německé folkloristiky)*. Praha: Univerzita Karlova, 1994, ISBN 80-706-6852-0.
- KOUDELKOVÁ, Eva. *Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-66-9.
- LIBA, Peter. *Literatúra a folklór: príspevok k literárnemu folklorizmu*. Vyd. 1. V Nitre: Pedagogická Fak, 1991. ISBN 978-808-5183-351.
- LUFFER, Jan. *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2383-4.
- MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. Olomouc: Votobia, 1995. Malá díla. ISBN 80-85619-19-9.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998. ISBN 80-85010-06-2.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Současná česká literatura a folklór*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1985, 96 p. Studie ČSAV, 1985, č. 1.
- TOMÍČEK, Tomáš – ÚLOVEC, Jiří. Hrad Levín. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší: vlastivědný sborník. Svazek 12*. Semily: Okresní archiv Semily, 1999, s. 7-22. ISBN 80-86254-01-1.

Vedoucí práce:

Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. dubna 2020

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2021

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

19. dubna 2022

Nikola Jurečková

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé práce Mgr. Evě Koudelkové, PhD. za trpělivost a cenné rady, které mi poskytla. Poděkování patří celé mé rodině a Ivetě Linhartové, protože mě po celou dobu mého studia podporovali.

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na porovnání vybraných pověstí zapsaných kronikáři a na jejich literární zpracování. Teoretická část se zabývá Jilemnickem, představuje obce patřící do tohoto regionu a podrobněji charakterizuje ty, které jsou pro komparaci významné. Popisuje kroniku jako dějepisický žánr a její strukturu. Pozornost je upřena také na pověst jako literární žánr a na vydávání pověstí v této oblasti. Praktická část se věnuje komparaci vybrané lidové látky stejného tématu, srovnání kronikářských zápisů s jejich literárními protějšky. Vyzdvihuje individuální přístupy jednotlivých autorů při zpracování folklorní látky, strukturální změny vyprávění a využití výrazových prostředků.

KLÍČOVÁ SLOVA

Pověst, regionální lidová látka, kronika, pamětní kniha, komparace, Jilemnicko, Jaromír Horáček, Luboš Y. Koláček, Eva Koudelková.

ANNOTATION

This bachelor thesis deals with a comparison of selected legends written by chroniclers and their literary rendering. The theoretical part follows up the Jilemnice region, presents its municipalities belonging to this region and characterizes in detail those that are important for the comparison. The work describes the chronicle as a historiographical genre and its structure. The work also focuses on the legend as a literary genre and on their publishing in this area. The practical part is dedicated to the comparison of chosen regional folk topics with the same theme, the comparison of the chroniclers' records with their literary counterparts. The work elevates individual approaches of the authors of processing the folk topics, structural changes of the narrative and the use of means of expression.

KEYWORDS

Legend, regional folk topic, chronicle, commemorative book, comparison, Jilemnice region, Jaromír Horáček, Luboš Y. Koláček, Eva Koudelková.

Obsah

1. Úvod.....	10
2. Jilemnicko	11
2.1. Vymezení oblasti	12
2.2. Kronika a její vedení.....	14
3. Pověst	17
3.1. Klasifikace pověstí.....	18
3.2. Vydávání pověstí na Jilemnicku	19
4. Komparace pověstí	21
4.1. Silák Zlatník	21
4.1.1. Silák Zlatník podle Pamětní knihy obce Peřimova	21
4.1.2. Silák Zlatník podle Jaromíra Horáčka	23
4.1.3. Silák Zlatník podle Evy Koudelkové.....	25
4.1.4. Shrnutí	27
4.2. Jindrova skála	28
4.2.1. O Jindrově skále podle Pamětní knihy obce Benecka (II).....	28
4.2.2. O Jindrově skále podle Pamětní knihy obce Benecka (I)	30
4.2.3. Benecké bejvávalo podle Jaromíra Horáčka	30
4.2.4. Rarášek v Benecku podle Evy Koudelkové	32
4.2.5. V tajných chodbách je zlata! podle Luboše Y. Koláčka.....	32
4.2.6. Shrnutí	33
4.3. Štěpanický rarášek	35
4.3.1. Rarášek v hradě Waldštýn podle Pamětní knihy (II) obce Horních Štěpanic .	36
4.3.2. Štěpanický rarášek podle Jaromíra Horáčka	37
4.3.3. ... a řádil tu štěpanický rarášek podle Luboše Y. Koláčka.....	38
4.3.4. Štěpanický rarášek podle Evy Koudelkové	39
4.3.5. Shrnutí	40
4.4. Přívlaka.....	42
4.4.1. Obec Přívlaka podle Pamětní knihy obce Přívlaka.....	42
4.4.2. Do Přívlaky, nebo do Přívlak? podle Jaromíra Horáčka	43
4.4.3. O původu pojmenování Přívlak podle Evy Koudelkové	45
4.4.4. Shrnutí	46
5. Individuální přístupy autorů a výrazové prostředky	47
6. Závěr.....	52
7. Použitá literatura.....	54
7.1. Primární literatura.....	54
7.2. Sekundární literatura.....	54
7.3. Internetové zdroje	55

1. Úvod

S neznámějšími českými pověstmi jsme seznamováni už na základní škole, kde slyšíme o praotci Čechovi a hoře Říp, o založení Prahy nebo blanických rytířích. Někaká pověst se váže snad ke každé sebemenší oblasti, městu či vesnici, ať už v souvislosti s původem jejich jmen, jedinečným obecním znakem, podivným přírodním útvarem, jevem nebo stavbou známou svými dávnými neobvyklými obyvateli. A nejinak je tomu i na Jilemnicku, v oblasti Krkonoš a Podkrkonoší, kde každé dítě slyšelo alespoň jednu pověst o ochránci hor Krakonošovi nebo o černokněžníku Vejrychovi.

Cílem této bakalářské práce je zkoumat vybrané pověsti Jilemnicka zapsané v kronikách a porovnat je s jejich uměleckým přepracováním v literatuře. K tomu využiji jednotlivé obecní kroniky nebo pamětní knihy a pověsti, jež obsahují, srovnám s jejich protějšky ve vybraných pověst'ových souborech. Jde o knihy *Hadi štěstí: pověsti západních Krkonoš* (1999) od Jaromíra Horáčka, *Co si lidé vyprávěli s podtitulem Pověsti od horní Jizery* (2014) od Evy Koudelkové a *Podkrkonoší* (2012) v edici *Tajemné stezky* od Luboše Y. Koláčka.

V první kapitole teoretické části budu charakterizovat Jilemnicko, vymezím jeho hranice a stručně uvedu jednotlivé obce regionu, které jsou pro tuto práci stěžejní. Následně přiblížím psaní kronik a jejich důležitost v rámci místní historie. Dále se zaměřím na pověst jako žánr folklorního původu a její typologii. Na závěr teoretické části nastíním jednotlivé sbírky pověstí a autory, kteří za jejich sepsáním stojí.

Praktická část komparuje jednotlivá ztvárnění pověstí. Cílem práce je sledovat, jakým způsobem autoři daných sbírek přistupovali k lidové látce, jak si ji pro svá díla adaptovali, do jaké míry se drželi původní látky, jestli své adaptace neobohatili o vlastní dějové zápletky, postavy či motivy, zda jejich verze některé příběhové linie nevynechává a neovlivňuje tím původní myšlenku pověsti. Na závěr přiblížím individuální přístupy autorů a jejich charakteristické výrazové prostředky, které mi vyplynuly z předchozího zkoumání.

2. Jilemnicko

V současnosti pojem Jilemnicko označuje dobrovolný svazek obcí, který se začal formovat v roce 1990 po prvních svobodných volbách. Historické označení Jilemnicko znamenalo politický okres jilemnický, který spadal pod podkrajský úřad vrchlabský od roku 1850 do roku 1855 společně s Rokytnicí nad Jizerou. Tyto dva soudní okresy dále fungovaly samostatně do roku 1868. Tehdy vznikl okres Jilemnice pro obvod dvou samostatných soudních okresů Jilemnice a Rokytnice, k nimž se roku 1876 přidává nově zřízený soudní okres Vysoké nad Jizerou. V tomto stavu čítajícím 40 katastrálních obcí fungovalo Jilemnicko až do německé okupace v roce 1938.¹

Obce Jilemnicka měly výrazný německý charakter. Nejvíce německy mluvících obyvatel spadalo do rokytnického soudu. Po přijetí Mnichovské dohody začala německá armáda s obsazováním tzv. Sudet, jejichž součástí byly také oblasti v Krkonoších a Podkrkonoší. Tím se Jilemnicko rozdělilo, samotná hranice se do poslední úpravy dne 12. ledna 1939 měnila celkem šestačtyřicetkrát. V praxi Němci hranice často nerespektovali a o jejich přesné poloze probíhaly spory i v následujících letech.²

Během války se na Jilemnicku formovalo protiněmecké odbojové hnutí, které však bylo pravidelně decimováno zásahy gestapa. Protiněmecké povstání vypuklo již 3. května a bylo ukončeno dohodou o příměří. Brzy na to byl ustaven místní a okresní národní výbor, který převzal moc do svých rukou. Posledním okupovaným místem byl zámek v Horní Branné, na němž Němci kapitulovali 8. května.³ Po válce bylo německé obyvatelstvo deportováno a nahrazeno lidmi z větších okolních měst.

Po únoru 1948 zanikalo množství živností, dařilo se však strojírenskému a potravinářskému průmyslu. Komunistický převrat se také výrazněji podepsal na spolkovém životě obyvatel. Pouze sportovní činnost, konkrétně tedy lyžaři pod taktovkou Českého krkonošského spolku Ski, přetrvala. K tomu nejvíc přispělo vytvoření speciální sportovní třídy na ZŠ Komenského v Jilemnici, která vznikla pro školní rok 1964–1965 zaměřila na běh na lyžích. Na to navázalo, zpočátku neoficiální, založení sportovního gymnázia (školní rok 1976–1977)⁴, které je v provozu i v současné době.

---

¹ JUŘENA, J. *Soumrak nad českým Podkrkonoším: německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938*, s. 16–18.

² Tamtéž, s. 109–110.

³ LUŠTINEC, J. *Jilemnice*, s. 41–44.

⁴ ČKS SKI JILEMNICE [online]. [cit. 2021-11-07]. Dostupné z: <https://www.skijilemnice.cz/web/skijilemnice/82-historiespolku>.

Po volbách roku 1990 se do čela měst a vesnic dostali občané bez politické příslušnosti a bez znalostí o jejich fungování. Jednotliví starostové a starostky se proto rozhodli sdílet své znalosti o vedení obcí a problémech, které museli řešit, se svými kolegy. Jako místo schůzek byla zvolena Jilemnice. Obce se ale stále více potýkaly s finančními problémy, resp. s nelehkým získáváním dotací. Řešením se v roce 1999 stalo vytvoření tzv. mikroregionu, který všechny členské obce zastupoval a mohl snáze o dotace požádat. Tento mikroregion vystupoval pod názvem „Sdružení obcí – Jilemnicko“, a to až do roku 2001, kdy se jméno změnilo na „Jilemnicko – svazek obcí“. Pod tímto jménem funguje dodnes⁵ a přímo kopíruje území obce s rozšířenou působností Jilemnice. Skládá se celkem z 21 samostatných obcí.

2.1. Vymezení oblasti

Jak bylo uvedeno výše, Jilemnicko se skládá z jednadvaceti obcí. Celek formuje vertikální pás, v jehož centru stojí Jilemnice. Právě na pověsti tohoto územního svazku se zaměříme v bakalářské práci.

Nejseverněji od Jilemnice se nacházejí Paseky nad Jizerou a dvě ze tří měst patřící do tohoto celku – Rokytnici nad Jizerou a Jablonec nad Jizerou. Dále obce Vítkovice, Jestřabí v Krkonoších, Poniklá, Víchová nad Jizerou a Benecko.

Východně od Jilemnice leží pouze Horní Branná.

Západní část jilemnického územního celku je tvořena dvěma obcemi, Peřimovem a Mříčnou.

Směrem na jih najdeme Martinice v Krkonoších, Roztoky u Jilemnice, Kruh, Svojek, Studenec a Bukovinu u Čisté. Nejjižněji se nachází Čistá u Horek, Horka u Staré Paky a Levínská Olešnice.

Stručně se zmíním o těch obcích, kterých se pověsti týkají.

Benecko je obec ležící v severovýchodní části okresu Semily. Tvoří ho osm částí: Benecko, Dolní Štěpanice, Horní Štěpanice, Mrklův, Rychlov, Štěpanická Lhota, Zákoutí a Žalý. Nejstarší částí Benecka jsou **Horní Štěpanice**, které vyrostly v podhradí Štěpanického hradu založeného v roce 1305 Janem z Valdštejna. V roce 1524 byl hrad opuštěn a Štěpanice přišly o městský status. Dnes zůstává pouze zřícenina bašty a zbytky obranného systému. První zmínka o samotném Benecku je z roku 1628 v souvislosti s legendou o poustevníkovi z řádu sv. Benedikta, podle něhož měla obec dostat své jméno.

---

⁵ Jilemnicko – svazek obcí [online]. [cit. 2021-07-11]. Dostupné z: <http://www.jilemnicko-so.cz>.

V současnosti Benecko přitahuje turisty hlavně v zimních měsících, kdy nabízí několik lyžařsky orientovaných sportovních areálů. V letních měsících láká svou polohou v Krkonošském národním parku. Na Benecku se narodil Bohumil Hanč, známý propagátor lyžování v Čechách.⁶

Horní Branná leží východně od Jilemnice a tvoří ji dvě části, Horní Branná a **Valteřice**. První písemně doložený záznam o obci najdeme v soupisu o vybírání pražských desátků z roku 1452, kde je uváděna pod názvy Brenna superior a Brenna inferior. Až od roku 1854 je oficiálním názvem Branná. Valteřice a Branná se spojily v jeden celek roku 1975. Významnou památkou obce je renesanční zámek, kde na sklonku života přebýval Jan Amos Komenský. Tomu je zde věnováno malé muzeum.⁷

Jilemnice je centrem celého svazku obcí. Skládá se ze tří částí: Jilemnice, Hrabačova a Javorku. Jilemnice vznikla na počátku 14. století jako součást štěpanického panství. Už od 19. století byla českým centrem Krkonoš. Roku 1892 sem přivezl hrabě Jan Harrach první lyže, které měly usnadnit lesníkům práci v zimě. Lyžování se rychle ujalo mezi všemi vrstvami obyvatelstva a od té doby je město považováno za kolébku českého lyžování. S lyžováním je spojen také Jan Buchar z Mříčné, místní učitel a propagátor horské turistiky. Kulturně významné jsou tzv. Zvědavá ulička a Jilemnický zámek vystavující Metelkův mechanický betlém. V Jilemnici se narodil spisovatel Jaroslav Havlíček, který do zdejšího prostředí zasadil děj několika svých knih.⁸

Mříčná je obec západně od Jilemnice. První všeobecně uznávaná zmínka pochází z roku 1356, ale záznam o zdejší faře nalezneme už v církevních zápisech jičínského děkanátu z roku 1352. V Mříčné se narodili zmíněný Jan Buchar a také Václav Vrbata, přítel Bohumila Hanče. Oba tragicky zahynuli v březnu 1913 při lyžařském závodě na padesát kilometrů. Mezi kulturní památky patří kostel sv. Kateřiny, který byl postaven tak, aby byl viditelný ze všech okolních polností.⁹

Peřimov leží na řece Olšině v západní části Jilemnicka. První písemná zmínka je z roku 1654. Nachází se zde národní přírodní památka Strážník, významné naleziště

---

⁶ Benecko [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.benecko.info/kontakt/obec-benecko>.

⁷ Horní Branná – oficiální stránky obce [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <http://www.hbranna.cz/>.

⁸ Jilemnice – oficiální stránky města [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.mestojilemnice.cz/cz/>.

⁹ Oficiální stránky obce Mříčná [online]. [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: <https://www.mricna.cz/>.

křemene zvaného hvězdovec. Dalším přírodním skvostem je výskyt obřích hrnců v údolí Jizery. V horní části obce stojí kříž a památník obětem 1. světové války.¹⁰

Poniklá je obec v severozápadní části Jilemnicka. Tvoří ji dvě části, Poniklá a **Přívla**. První zmínka o obci pochází z poloviny 14. století. Část území spadá do Krkonošského národního parku. Poniklá návštěvníky láká výrobou unikátních, světově proslulých perličkových vánočních ozdob.¹¹

2.2. Kronika a její vedení

Kronika je dějepisický žánr, který v chronologickém sledu zachycuje historicky významné události. Hlavní kostru kroniky tvoří ohraničené časové úseky (zpravidla roky) nebo historické mezníky (např. nástup nového panovníka na trůn). Kroniky, zvláště několikadílné, mnohdy obsahují autorskou předmluvu a vysvětlení smyslu práce.¹²

Kroniky v pravém slova smyslu vznikaly na konci antiky. Nejstarším typem je **světová (univerzální) kronika**, která nabízí výklad dějin lidstva od stvoření světa nebo prvního člověka. Obdobím po pádu Babylonské věže se zaobírají **kroniky kmenů a národů**. Velký význam mají také **klášterní kroniky**. **Městské kroniky** byly psány zpravidla měšťany a staly se velmi populárními v době pozdního středověku. Od 12. století se začínají objevovat **kroniky zemské** či **státní**. Současné kroniky vznikají se stejným účelem jako jejich starší protějšky, totiž zaznamenat významné události konkrétní oblasti. Tomu se věnují zejména **městské** a **obecní kroniky**. Psaní kroniky není neobvyklé ani pro různé instituce či kluby (sportovní kluby, zájmové kluby, školy aj.).¹³

První kroniku o českém prostředí napsal Kosmas na počátku 12. století, byla ale psána latinsky. První česky psaná kronika je *Kronika tak řečeného Dalimila*, dokončená zřejmě roku 1314. Během 14. století vznikalo množství městských a klášterních kronik, které se postupně měnily v kroniky zemské. Během husitských válek měl velký zájem o soudobé události za následek vznik mnoha kronik autorů z různých sociálních vrstev. K jejich šíření dále docházelo zejména v období humanismu a renesance. Díky vynálezu knihtisku byly knihy rychleji kopírovány a šířeny i mezi chudší obyvatele. V této době se začalo ustupovat od přísně poučného charakteru historie a dějepisická díla začala být zábavná, příběhová a až

---

¹⁰ *Oficiální stránky obce Peřimov* [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.obceperimov.cz/>.

¹¹ *Obec Poniklá* [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.ponikla.cz/>.

¹² MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 332.

¹³ Tamtéž, 333–334.

téměř beletristická. Od 18. století pojem kronika označuje i populárně-naučné historické knihy, které byly psány odborníky na dané téma.¹⁴

Pro tuto práci jsou stěžejní **městské** a **obecní kroniky**. První závazný pokyn k vedení tohoto typu pamětních knih uložil nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek roku 1835 s platností od 1. ledna 1836. Měly být psány německy nebo latinsky v každém městě a obci s právem trhu a každém významnějším místě, ve farních, duchovních a světských společenstvech. Podle nařízení měly pamětní knihy obsahovat všechny pozoruhodné události související s obcí. Hrabě Chotek doporučoval, aby kronikáři zaznamenali historii a zvláštnosti obcí, lidové obyčeje, správní změny, záležitosti týkající se školství, kulturní události, statistické údaje o budovách a obyvatelích aj. Samotný obsah ale nechával na uvážení pisatele.¹⁵ V průběhu let vyšly další zákony nahrazující Chotkovo ustanovení, ale jejich smysl zůstává stejný. Také v současnosti jsou obce povinny psát kroniky nebo pamětní knihy, které mají být k dispozici k nahlédnutí všem osobám v pracovních hodinách obecního úřadu.

Jak již bylo uvedeno, obsah pamětní knihy je na posouzení kronikáře. V zájmu autentičnosti se měl účastnit maxima společenských událostí v obci. Ve chvíli, kdy kronikář začíná psát novou pamětní knihu nebo ji přebírá od předchozího kronikáře, by se měl představit a stručně shrnout svůj dosavadní život. Jde-li o novou pamětní knihu, předchází představení úvodní list s formálními záležitostmi (název obce, číslo dílu kroniky, zaznamenané časové období, počet stran aj.). Následuje krátký úvod s údaji z usnesení zastupitelstva o založení kroniky, případně shrnutí předchozích dílů. V nové kronice se začíná přiblížením obce, text má mít přibližně tuto strukturu: poloha, vzhled, popis obce, historie vzniku obce, obecní znak a prapor, obyvatelstvo, veřejná správa, politický a veřejný život, hospodářské poměry, školství, kultura a tělovýchova v obci a zdravotní a sociální zařízení.¹⁶ Jde samozřejmě jen o doporučený seznam a skutečný obsah kronik tomuto schématu mnohdy neodpovídá.

Doporučené schéma pro každoroční zápis vypadá takto: úvod se stručnými událostmi toho roku, počasí, statistika obyvatelstva, změny obecní správy, hospodaření obce, hospodářský život obce, výstavba a úprava obce, veřejný a kulturní život, školství, sociální a zdravotní záležitosti. Na závěr mohou být připsány další poznámky kronikáře, které se do

---

¹⁴ MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 335–336.

¹⁵ Pokyn Karla hraběte Chotka k vedení obecních a farních kronik v Čechách. In: *Revue církevního práva: Church law review*, s. 211–213.

¹⁶ *Naše kronika* [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.nasekronika.cz/>.

jiné kategorie nehodí.¹⁷ Množství kronik uvedený tematický plán nedodrží a raději volí chronologický postup měsíc po měsíci.

---

¹⁷ *Naše kronika* [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.nasekronika.cz/>.

3. Pověst

Pověst je kratší prozaický žánr lidové slovesnosti, původně předávaný orální formou. Tematicky se váže k určité reálné skutečnosti, ať už jde o místo, kraj, předmět, osobu nebo událost. V příběhu se čtenář setkává s neobvyklými, historicky významnými, mnohdy i nadpřirozenými motivy, které mu jsou představovány jako reálné a potvrzené svědky. Nezpochybnitelnost dané látky posiluje spojitost s reálným prostředím.¹⁸ Ne všechny pověsti jsou místně zakotvené a předávané z generace na generaci jen s obměnami v detailech. Některé dějové linie a motivy se mohou vztahovat k místům, lidem nebo událostem v jiné oblasti či jiné době. Lidové vypravěči si je pouze upravili pro nová prostředí. Oba zdroje pověstí, místní látka i cizí upravená látka, zaručují značnou rozmanitost vyprávění.¹⁹

Většina pověstí pochází z doby před dvěma až čtyřmi staletími. Typicky vznikaly až s podstatným odstupem od události, o které vypráví. Kromě časového odstupu záznam ovlivňuje i sám vypravěč. Bez porovnání s jinou verzí dané pověsti vidíme pouze jednu stranu příběhu.²⁰ Adaptace se mohou odlišovat i díky publiku, kterému jsou příběhy směřovány. Rolníka jistě nebude zajímat, jaké brnění a zbraně mají blaničtí rytíři, postačí mu vědět, že jsou vyzbrojeni a připraveni bránit národ před nepřáteli.

Na rozdíl od pohádky se pověsti nevypráví pouze pro zábavu publika, snaží se ho také poučit a informovat. Mají jednoduchou podobu, obvykle složenou z několika epizod k tématu látky. Každá epizoda je tvořena několika větami. Vystupuje zde málo postav, jež nejsou nijak idealizovány. Příběh se odehrává v krátkém časovém úseku na jednom místě. Pověst má nejčastěji dvě části, epické jádro a komentář. Komentář může stát na začátku nebo na konci pověsti, ale není nezbytný (v některých případech se objevit nemusí). Na pomezí pověstí a vyprávění či pouhé informace patří takové texty, kterým chybí dějové jádro.²¹ Tento typ záznamů najdeme i u Luboše Y. Koláčka, s jehož knihou zde pracuji.

V pověstech, zvláště těch démonických, čtenář narazí na nadpřirozené bytosti, magické předměty nebo nadlidské schopnosti postav. U mlýna žije hastrman, skály se otvírají na Velký pátek a ukrývají poklad, člověk dokáže přenést horu, čarou knížkou lze přivolat pomocníčky, kteří za úplatu udělají, co se po nich chce. Na rozdíl od pohádkových

---

¹⁸ MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 509.

¹⁹ KOUDELKOVÁ, E. *Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska*, s. 5.

²⁰ Tamtéž.

²¹ SIROVÁTKA, O. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, s. 50–53.

jednorozců a draků lidé v existenci vodníků, čertů, různých duchů a jiných bytostí věřili. Pro ně byly příběhy obsažené v pověstech skutečné. Všechny děti věděly, že vodník tě neutopí, pokud si vzpomeneš, s kým jsi o Velikonocích jedl vejce.²² Čaroděj zase ztratí svou moc, když překročí ocel, proto si lidé dávali pod práh starý srp nebo kosu.²³ Právě takovýchto pověr je nepřeberně, dokonce někdy jedna druhou vylučují.

3.1. Klasifikace pověstí

Klasifikace pověstí je komplikovaný předmět, o němž se vedou spory i mezi odborníky. Existuje velké množství témat, podle kterých je můžeme dělit. Naneštěstí se mnohdy překrývají a zařadit je jen k jednomu typu není možné.²⁴ Budu zde uvádět klasifikaci Evy Koudelkové ze sbírky *Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska*, doplněnou o některé další žánrové typy pověstí, které popisuje *Encyklopedie literárních žánrů*.

Historické pověsti zaznamenávají události, které byly v době jejich zapsání považovány za významné. Kromě událostí se mohou vázat k reálným historickým postavám. Patří sem **pověsti antifeudální**, které reagují na chování pánů, na jejich zacházení s prostými poddanými, na jejich krutost a rozmařilost. Protikladem jsou **pověsti zbojnické**, v nichž „pocitivý loupežník“ okrádá bohaté a naloupené poklady rozdává chudým.²⁵ Spadají sem také vyprávění o válečných taženích, povstáních, přírodních katastrofách a nemocech. Na hranici s mýty je skupina tzv. **starých pověstí českých** neboli **národních pověstí**.²⁶ Ty vyprávějí o všem, co národ zná o svém vzniku či původu. O tento žánr byl velký zájem zvláště v době národního obrození, kdy se ctílo vše, co bylo spojené s českým národem.²⁷

Místní pověsti se zaměřují na určitou lokalitu nebo na objekty, které se v ní nacházejí (skály, řeky, mlýny, stromy aj.). Mezi ně patří **pověsti etymologické**, jež vysvětlují určitý místní název.²⁸ **Etiologické** zase popisují vznik nebo zánik neobvyklých přírodních útvarů a dalších pamětihodností. Historii rodů a k nim přidružené zkazky přinášejí **genealogické pověsti**. S nimi souvisí další žánrový typ, **pověsti heraldické** neboli **erbovní**. Ty se kromě šlechtických erbů zaměřují i na znaky obcí nebo domovní znamení. Posledním typem jsou

---

²² KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 138.

²³ STRÁNSKÝ, J. *Strašidla a čarování v Krkonoších*, s. 13.

²⁴ KOUDELKOVÁ, E. *Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska*, s. 6.

²⁵ Tamtéž, s. 6–7.

²⁶ MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 510.

²⁷ KOUDELKOVÁ, E. *Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska*, s. 9.

²⁸ Tamtéž, s. 7.

pověsti legendární, které zachycují založení sakrálních budov nebo životy světců. Na našem území jsou zpravidla spojovány s křesťanstvím.²⁹

Folkloristé vedou největší diskuze kolem **pověrečných povídek**. Tato skupina leží na rozhraní mezi pověstí a pohádkou. Vyprávějí o setkání lidí s nadpřirozenými bytostmi (čert, vodník, bílá paní) nebo o tajemných a nepochopitelných fenoménech (prorocství). Do této kategorie spadají **démonické** či **démonologické pověsti**.³⁰

Poslední významnou skupinou jsou **pověsti o lidech**. Jde o další hraniční kategorii, neboť pověsti o lidech jsou na pomezí vzpomínkových vyprávění nebo povídek ze života. Ty popisují skutečné příhody buď ze života vypravěče nebo jemu blízké osoby. Pověst o lidech se od nich liší tím, že v nich chybí svědek dané události. Nejčastějším námětem jsou lidé s nadlidskými schopnostmi (velká síla), neobvyklá povolání, konflikty mezi sousedy nebo lidské osudy (vražda, domluvené manželství atd.).³¹

3.2. Vydávání pověstí na Jilemnicku

Tajemné podhůří nejvyšších hor lákalo mnoho sběratelů lidových vyprávění, od odborníků po amatérské nadšence. Mezi významné folkloristy patřili například **Josef Štefan Kubín** (*Lidové povídky z Podkrkonoší*, 1941) a **Jaromír Jech** (*Z Krakonošovy mošny*, 1982). Ti neúnavně sbírali příběhy o životě místního lidu, o tradovaných příhodách a neuvěřitelných bytostech. Z řad laiků se o místní pověry, zvyky a pověsti zajímaly například **Amálie Kutinová** a **Marie Kubátová**, které společně napsaly *Krakonošův špalíček*, 1964. Oblíbeným hrdinou byl ochránce hor Krakonoš, o kterém vzniklo nespočet textů.

Zdejší lidovým vyprávěním se přezdívalo poudačky či vhačky, O jejich písemné vydání se zasadili především **František Janalík** (*Krkonošské poudačky*, 2007) a **František Karel Pacholík** (*Poudačky a vhačky*, 2011). Tato „poudání“ jsou psána podkrkonošským dialektem a velmi autenticky odrážejí původní orální formu předávanou vypravěči. Některé z pověstí se dochovaly i díky výzkumu zdejšího dialektu, jak tomu bylo u textů **Josefa Stránského** (výběr pověstí vydán roku 2014 pod názvem *Strašidla a čarování v Krkonoších*). Na nářečí je také zaměřeno rozsáhlé dvousvazkové Kubínovo dílo *Lidové povídky z českého Podkrkonoší* (1922, 1926), které navíc zabírá i část Jičínska.³²

---

²⁹ MOCNÁ, D. a PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*, s. 510.

³⁰ Tamtéž, s. 510.

³¹ KOUDELKOVÁ, E. *Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska*, s. 10.

³² KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 8.

Povídky o jilemnickém regionu psal místní rodák **Jaromír Horáček** (1900–1976), z jehož pozůstalosti vzešla sbírka pověstí *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš* (1999). Horáčkovi vyšlo několik povídkových knih z prostředí jilemnického okolí, sbírka pověstí vyšla až posmrtně. Část z nich se pokoušel nabídnout k tisku už za první republiky, bohužel bezúspěšně. Současné vydání je kromě Horáčkových textů doplněno několika záznamy z jilemnické farní kroniky. Celkem jde o soubor více než dvou set pověstí řazených podle oblasti, ke které se vztahují.³³ Ilustracemi knihu doplnil Pavel Trnka.

Další sbírku pověstí nesoucí název *Vůz hrůzy, smrti: strašidelné pověsti Českého ráje, Podkrkonoší a Krkonoš* (2002) sepsal **Roman Jirsa**, taktéž podkrkonošský rodák. Tato kniha opět zasahuje do oblasti Jičínska, výbor pověstí je ale tematicky chudý., neboť Jirsa se zaměřil pouze na strašidelné příběhy.

Několik pověstí najdeme ve dvojjazyčné knize *Jilemnice: brána západních Krkonoš = brama Karkonoszy Zachodnich* (2011) od **Jana Luštince**. Tato kratší kniha se soustředí hlavně na městskou historii a významné osobnosti, nicméně jedna ze sedmi kapitol obsahuje i pověsti z Jilemnice a okolí.

Asi nejobsáhlejší sbírku pověstí tohoto regionu sepsala **Eva Koudelková**. Kniha *Co si lidé vyprávěli* s podtitulem *Pověsti od horní Jizery* (2014) vyčerpávajícím způsobem zachycuje nejen pověsti Jilemnicka, ale i dalších okolních obcí z oblasti horní Jizery. Tematicky je kniha rozdělena na tři části: O místech, O lidech a O strašidlech. Dohromady obsahuje 180 pověstí doplněných o ilustrace Nataši Kalouskové.

V edici *Tajemné stezky* vyšla dvě místopisná díla **Luboše Y. Kolářka**, *Podkrkonoší* (2012) a *Krkonoše: rájem i peklem Obřích hor* (2015). Ta se zaměřují na různé lokality (města, hrady a zámky) a významné osobnosti. K vybraným místům často přidává i pověsti s nimi spojené.

---

³³ Luštinec in HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 150–151.

4. Komparace pověstí

Tato kapitola a následující podkapitoly se budou věnovat komparaci jednotlivých lidových látek a tematicky budou spadat do oblasti Jilemnicka. Pokusím se sledovat, jakým způsobem autoři látku zpracovali, o co látku obohatili nebo ochudili. Výchozí verzi mi bude vždy nejstarší písemný záznam, tedy zápis v pamětní knize či kronice. Od něho budu postupovat k první literární adaptaci dané pověsti a následně k verzi nejnovější.

Ke komparaci použiji tyto pamětní knihy a literaturu:

- *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery* od Evy Koudelkové
- *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš* od Jaromíra Horáčka
- *Pamětní kniha obce Benecka*, díl I. a díl II., obě sepsal Josef Panýr
- *Pamětní kniha obce Horních Štěpanic (1918–1966)*, díl II., kterou psal Jan Janata
- *Pamětní kniha obce Peřimova (1922–1961)* od Františka Kosiny
- *Pamětní kniha obce Přivlaka 1915–1954* z pera kronikáře Jaromíra Nechanického
- *Podkrkonoší* od Luboše Y. Kolářka

4.1. Silák Zlatník

V Pamětní knize Peřimova, přímo mezi popisy některých historicky významných budov, narazíme na zmínku o domě č. 11. Právě tento dnes již neexistující dům měl být podle pověsti domovem neobyčejně silného muže jménem Zlatník. Knižně byly silákovy příběhy zveřejněny dvakrát, ve sbírce krkonošských pohádek a pověstí *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš* od Jaromíra Horáčka pod názvem *Silák Zlatník*, a také v knize *Co si lidé vyprávěli: pověsti od horní Jizery* od Evy Koudelkové.

4.1.1. Silák Zlatník podle Pamětní knihy obce Peřimova

Tato verze je pro nás výchozí. Tehdejší kronikář František Kosina představuje siláka Zlatníka, který je spojován s několika skutky zobrazujícími jeho neobyčejnou sílu. Pověst jako taková není ucelená, jde spíš o šest epizod ze Zlatníkova života. Podařilo se mu utéct z vojny, když zpřetrhal lana, kterými byl svázán. Z Jičína až do Peřimova přinesl pět větel³⁴ hrachu a jáhel. Už před polovinou cesty si přidal k nákladu svého společníka, který byl tak vyčerpán, že nemohl pokračovat. Obilí dokázal nasekat za dva a žita namlátil dokonce za čtyři. Při porážce zesekl býkovi kladivo do lebky tak hluboko, že se ho rezníkům nepodařilo vytáhnout. Když sedlákovi zapadl do bahna povoz se sáhem dřeva, Zlatník přispěchal na

---

³⁴ Stará česká dutá míra o objemu 23,25 litrů.

pomoc, sám vůz nadzdvihl a ulehčil vyčerpaným volům práci. Poslední příhoda o Zlatníkovi vypráví o návštěvě statku, kde jeho obyvatelé právě zvedali strop. Zlatník jim chtěl pomoci, zapřel se o něj hlavou a vyzvedl ho sám.

Hned první věta kronikářova zápisu alespoň z jedné strany ohraničuje časovou osu Zlatníkova života. *V čís. 11., které dnes již není, žil mladík, (...).*³⁵ Pamětní knihu Kosina začal psát v roce 1922, kdy už Zlatníkův dům neexistoval, ale stále byla jeho existence v paměti lidí. Následuje představení hlavní postavy, Zlatníka, popsaného pouze slovy *mladík*³⁶ a *neobyčejný silák*³⁷. Síla celou postavu charakterizuje do té míry, že tvoří Zlatníkovo přízvisko, dostává se i do názvu pověsti a je jejím hlavním tématem.

První epizodická příhoda vypráví o odvedení Zlatníka na vojnu. To by odpovídalo i kronikářovu označení „mladík“, nejspíš byl tedy ve věku od 17 do 29 let.³⁸ Před odvodem se rozhodl utéct do nedaleké Mříčné, kde se ukrýval na Šírově statku. Jakmile ho vojáci chytili, svázali mu ruce a nohy. Než ho ale odvedli, přál si naposledy vidět svou matkou. Když k němu matku přivedli, zpřetrhal svá pouta, (...) *utekl, a od té doby měl od vojny pokoj.*³⁹ Tím kronikář ukončuje první Zlatníkovu příhodu zobrazující jeho sílu, kterou zde využil k vlastnímu prospěchu.

Druhá zapsaná příhoda popisuje cestu z Jičina do Peřimova. Tuto bezmála třiceti kilometrovou pouť měl Zlatník ujít jen s jednou zastávkou zhruba ve třetině cesty, a to na „Klepanď“ pod Kumburkem. Trasu měl absolvovat s (...) *5 věrteli hrachu a jáhly.*⁴⁰ Po přepočítání by pět věrtelů hrachu vážilo přes 90 kilogramů a pět věrtelů jáhel dokonce přes 100 kilogramů. Tím pověst nekončí. Doprovázel ho skoták⁴¹ nesoucí 2 čtvrcе čocky. Cesta byla dlouhá a čocka těžká, takže ho bolely nohy. Zlatník tedy ke svému břemenu přidal další zátěž. *Zlatník naložil si na záda tuto čocku i s chlapcem a všechno přinesl šťastně do Peřimova.*⁴² Tato druhá příhoda staví protagonistu do úplně jiného světla. Svou fyzickou výhodu používá k pomoci druhým.

---

³⁵ SOA Semily, *Pamětní kniha obce Peřimova (1922–1961)*, s. 22.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ STARA, K. A. *Vývoj vojenství v českých zemích z pohledu genealoga* in HÁSEK, V. a kol., s. 236–237.

³⁹ SOA Semily, *Pamětní kniha obce Peřimova (1922–1961)*, s. 22.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Pasák skotu.

⁴² SOA Semily, *Pamětní kniha obce Peřimova (1922–1961)*, s. 22.

*Nasekal obilí za 2 sekáče, namlátil žita za 4 mlatce.*⁴³ Jen takto stručně je popsána další epizoda ze Zlatníkova života. Lze z toho vyvodit, že v době žní byl významným pomocníkem.

Čtvrtá příhoda je z prostředí jatek. Zlatník jednou pomáhal řezníkovi s porážkou býka. Podle Kosiny byl jeho úder kladivem tak silný, že uvízlo v býkově lebce a řezníci ho nemohli vytáhnout. I zde je Zlatník představen jako osoba ochotná pomoci, avšak v tomto případě je jeho síla spíše na škodu.

V další části zachraňuje povoz se dřevem. Ten zabředl do bahna a ani párem volů se ho nedařilo vytáhnout. *Zlatník vlezl pod vůz, nazvedl jej, voli zabrali a náklad vytáhli.*⁴⁴ Zlatníkova síla je zveličena ještě více než v případě dvou pytlů s hrachem a jáhly. Dříví byl totiž jeden sáh, mluvíme tedy ne o pár stovkách kilogramů jako v předchozím případě, ale o přibližně 1,725 tuny.

V poslední příhodě navštívil Zlatník statek. Jeho obyvatelé mají problémy při zvedání stropu, a tak hrdina neváhá a nabídne svou pomoc. *Stoupl na „krček“ a hlavou zvedl strop až křičeli: „Dost, Dost!“*⁴⁵ I tato část pověsti ukazuje siláka jako nezištného člověka. Také použití přímé řeči je neobvyklé, většina pamětních knih a kronik se mu vyhýbá. Zároveň křik obyvatelů statku naznačuje, že Zlatníkova síla nemusela být vždy úměrná situaci a bylo třeba ji někdy omezit. Kromě toho je nám odhaleno ještě něco. Podle Kosiny přišel Zlatník na statek na „pobyt“, tedy na návštěvu. Z kontextu se zdá, že nevěděl o probíhající práci. Je proto možné, že mu jeho síla vynesla určité společenské postavení, díky němuž byl vítaným hostem.

4.1.2. Silák Zlatník podle Jaromíra Horáčka

Do první známé adaptace pověsti z peřimovské Pamětní knihy se pustil Jaromír Horáček. Jeho verze obsahuje všechny výše uvedené Zlatníkovy příhody, ovšem s větším množstvím detailů. Navíc se objevuje ještě jeden Zlatníkův čin, který je v Pamětní knize nezminěný, totiž vytahování pařezů. Časově je celá pověst o něco konkrétnější, ale ani zde nenajdeme přesný časový údaj. *Tuze dávno je už taky tomu, co zmizelo v Peřimově ze světa čp. 11. Prabába Křížková už sama ani nepamatovala, jestli vyhořelo nebo spadlo sešlostí.*⁴⁶ Vypravěč nám představuje také novou postavu, která se v záznamu Pamětní knihy

---

⁴³ SOA Semily, *Pamětní kniha obce Peřimova (1922–1961)*, s. 22.

⁴⁴ Tamtéž, s. 23.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 71.

neobjevila. Je jí prabába Křížková, která přebírá roli vypravěčky jakožto osoba pověsti bližší než původní vypravěč. Prabába sice o zániku čp. 11 nic neví, ale je si jistá tím, (...) že *tam přebýval převeliký silák Zlatník*.⁴⁷ I zde je tedy hned v úvodu odkaz na Zlatníkovu sílu, tentokrát převelikou.

Následuje pasáž o odvodu na vojnu. Na rozdíl od původní verze se dozvídáme další informace o vojenské službě. *Však tenkrát vojna trvala až dvanáct let a nikdo nevěděl, kde a kdy kosti složí*.⁴⁸ Horáček se také zmiňuje, že verbíři Zlatníka nenašli náhodou, někdo jeho úkryt na Šírově statku prozradil. Také je mu dovoleno setkání s matkou, a to díky velitelově obdivu k pověstnému silákovi. Když Zlatník svou plačící matku uviděl, vjel do něj vztek, který mu dodal sílu potřebnou k přetrhání provazů, rozrazil strážce a utekl. Oproti původní verzi se musel ještě mnoho let skrývat, než se mohl bez obav vrátit domů.

Horáček uvádí jiné pořadí epizod ze Zlatníkova života. Po příhodě s vojnou je Zlatníkova síla porovnána s prací sekáčů a mladců. K tomu vypravěč dodává. *Pro jeho sílu a dobrosrdečnost ho měli všude rádi*.⁴⁹ Z toho je patrné, že si ho lidé vážili i pro jeho charakter.

Další část pověsti není v Pamětní knize zmíněna vůbec. Podle Horáčka byl Zlatník jednou pozván, aby pomohl s dobýváním nezdolného pařezu. Zlatník jej prohlédl, za pomoci břevna a kamene vytvořil primitivní kladku (...) a pařez vyletěl jako stolička z dásně.⁵⁰

Když se naložená fura kácela, přiskočil a tak ji podepřel bidlem, že se nezvratila.⁵¹ Touto větou je uvozena příhoda se zapadlým povozem naloženým dřevem v bahně. Jak k situaci došlo, je popsáno detailněji než v Pamětní knize. *Zem byla rozmáčená, zabředli do bahna po nápravy a nemohli z místa, i když se volí div nepřetrhli*.⁵² Zlatník se ochotně vydal na pomoc, lopatou vyházal bahno zpod kol a vlezl si pod vůz. Na plecích si jej nadlehčil a volům se ho poté povedlo vytáhnout. Tato pověst se prý roznesla po celém kraji.

Statek, v němž Zlatník pomáhal zvedat strop, se podle Horáčkovy verze nacházel v Mříčné. Strop zřejmě hrozil sesutím kvůli shnilým stěnám. Oproti Pamětní knize zde Zlatník nestoupl na „krček“, ale donesl si zvenčí (...) *pořádně široký kuláč*⁵³, hlavou strop

---

⁴⁷ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 71.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, s. 72.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

zvedl, až tesaři křičeli: „*Už dost! Už dost!*“⁵⁴ I Horáček použil přímou řeč k vyjádření úpěnlivé snahy tesařů Zlatníka včas zastavit.

Poslední část nám popisuje důvod, proč se Zlatník vydal na zmíněnou cestu mezi Jičínem a Peřimovem s tak velkým nákladem potravin. (...) *když jednou nastala neúroda a hrozil hlad. Tenkrát si zámožný soused objednal Zlatníka, aby došel s mladým skotákem do Jičina nakoupit potravin, co unesou.*⁵⁵ Kromě toho se dozvídáme, že skoták nebyl jen náhodný cestující, kterého Zlatník cestou z Jičina potkal, ale že byl po celou dobu jeho společníkem. Ohledně množství potravin je Horáček méně konkrétní, Zlatník měl nést jeden pytel na prsou a jeden na krku. Velikost těchto pytlů není blíže určena, stejně jako není určena velikost dvou pytlíků čocky, kterou nesl skoták. K hospodě Na Klepandě se vydali přes Bradleckou Lhotu. Podle babičky Křížkové byla právě tato hospoda místem, kde skotákovi došly síly a padl vysílením. Zde si Zlatník přibral hochu i s čockou na záda (...) *a všechno donesl v pořádku až domů.*⁵⁶

4.1.3. Silák Zlatník podle Evy Koudelkové

Na rozdíl od předchozích dvou verzí Eva Koudelková zmiňuje jen dvě historky, které Zlatníka nejvíce proslavily. Jde o jeho boj proti verbířům a cestu s potravinami do Peřimova. K tomu však přidává několik dalších příkladů Zlatníkovy velké síly, které se v okolí Peřimova tradovaly.

V úvodu je Zlatník z Peřimova označen za vyhlášeného po celém kraji. Koudelková se v této verzi na rozdíl od předchozích alespoň krátce zmiňuje o jeho vzhledu. *Měl vysokou postavu, byl rozložitý, svaly měl jak kámen a síly za deset.*⁵⁷ Také nám dodává nejkonkrétnější časový rámeček. V příběhu o odvodu na vojnu zmiňuje „Rakousko“, což může být odkaz buď na Rakouské císařství (1804–1867) nebo na Rakousko-Uhersko (1867–1918).

Jak už bylo zmíněno, Koudelková přidává několik nám dosud neznámých Zlatníkových skutků, které se tradovaly v okolí Peřimova. Udržel prý nakloněnou fůru sena tak dlouho, dokud z ní seno neuklidili. Pytle zrní pro něj byly lehké jak pířka, pod každou paží nosil jeden. Postavil se do cesty splašenému býku, uchopil ho za rohy, srazil mu hlavu k zemi a držel ho tak dlouho, dokud býka nescházali. Při hospodských rvačkách vyklidil

---

⁵⁴ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 72.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 82.

hospodu jako nikdo, jednou prý (...) dokonce vyhodil svého protivníka až ke stropu a při pádu ho ještě stačil chytit.⁵⁸ To jsou historky, které Koudelková ve své knize popisuje.

První nám známá látka mluví o pokusu odvést Zlatníka na vojnu. Už jsem zmínila zařazení pověsti do období „za Rakouska“, během kterého dle Koudelkové čekala mladíky dlouhá vojenská služba. Na rozdíl od Horáčka Koudelková neuvádí žádnou přesnou délku vojenské služby, podle ní se (...) postupně zkracovala, byla stále několikaletá a mladý muž v ní strávil svá nejlepší léta.⁵⁹ Stejně jako v Horáčkově verzi Zlatníka někdo udal a ve spánku byl zajat. O zajetí ve spánku není v Pamětní knize ani zmínka, tato myšlenka se objevila až u Horáčka. Zlatník prosil velitele, aby mu bylo dovoleno rozloučení s matkou. *Co velitele obměkčilo, je těžké soudit, nicméně Zlatníkovu matku nechal přivést.*⁶⁰ To neodpovídá Horáčkově adaptaci, v té velitel důvod měl. *Velitel, který v duchu pověstného siláka obdivoval, nakonec jeho přání vyhověl.*⁶¹

Zlatníková matka je popsána jako (...) opravdu staříčká, už jako věchýtek⁶². V Pamětní knize není charakterizována vůbec, u Horáčka pouze jako stará, a že (...) chuděrka přišla jako uzlíček.⁶³ V obou literárních verzích se matka při pohledu na Zlatníka rozplakala, o čemž se Pamětní kniha nezmiňuje. A je to právě její pláč, který v obou adaptacích dodá Zlatníkovi sílu se vymanit ze svých pout a utéct. I podle Koudelkové trvalo mnoho let, než se doba uklidnila a silák se mohl v klidu a bez obav vrátit domů.

Za nejpůsobivější ukázkou Zlatníkovy síly považuje Koudelková jeho pouť se zásobami potravin. Důvod této cesty odpovídá Horáčkově verzi, tedy neúrodě a hladu. Také zde je na rozdíl od Pamětní knihy najat bohatým sedlákem, aby se skotákem přinesli jídlo. Množství nakoupeného zboží je stejné jako u Horáčka, Koudelková ale upřesňuje, jak Zlatník pytle nesl. Pytel jáhel měl na prsou a pytel hrachu na ramenou. Ten druhý byl v Horáčkově adaptaci nesen na krku. Koudelková také zmiňuje cestu přes Bradleckou Lhotu, oproti dvěma předcházejícím podobám pověsti vůbec nezmiňuje Jičín jako místo, kde byly potraviny pořízeny. I v této verzi si unaveného skotáka společně s čoučkou hrdina naložil na záda a (...) všechno v pořádku doručil na místo.⁶⁴

---

⁵⁸ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 83.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 71.

⁶² KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 82.

⁶³ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 71.

⁶⁴ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 82.

4.1.4. Shrnutí

Výše uvedené pověsti lze zařadit mezi pověsti o lidech. Zlatník se vyznačuje výjimečnou schopností, abnormální silou. Ta bývá v lidových vyprávěních ještě umocněna a prolíná se s příběhy o obrech, na které narazíme již ve starověkých hrdinských eposech (Epos o Gilgamešovi, Odyssea). V mytologiích jsou různí obři zobrazováni jako stvořitelé světa (severská mytologie – Ymir), mnohdy se objevují přímo jako personifikace skal, hor, mračen či bouří.⁶⁵ Mohou vystupovat také jako nestvůrné bytosti plánující konec světa či alespoň smrt hrdiny (řecká mytologie – Polyfemos). I Krakonoš, duch hor žijící v Krkonoších, je někdy zobrazován jako obr.⁶⁶ V Čechách se obři vyskytují v pověstech jen ojedinele, nejčastěji jsou transformováni do podoby člověka, jenž má až nadpřirozené fyzické schopnosti.⁶⁷

Kromě hlavní postavy Zlatníka najdeme ve všech verzích i skotáka, který ho s potravinami z Jičina doprovázel. V adaptacích Koudelkové a Horáčka vstupuje do příběhu velitel vojáků, který Zlatníkovi povolil setkání s jeho matkou. U Horáčka se objevuje postava prabáby/babičky Křížkové, která na sebe bere podobu vypravěče jakožto osoba ději nejbližší.

Ve všech třech verzích pověsti žil Zlatník v Peřimově a skrýval se před verbíři na Šírově statku v Mříčné. Na dalších místech se už jednotlivé adaptace neshodnou, resp. neuvádějí je. Záznam v Pamětní knize a Horáček poukazují na dům čp. 11 jako na místo, kde Zlatník žil, Koudelková dům nekonkretizuje. Také se nezmiňuje o Jičíně, totiž městě, kde Zlatník nakoupil potraviny, které měl v době hladomoru přinést do Peřimova.

Koudelková nabízí zařazení pověsti do 19. nebo počátku 20. století. Z Pamětní knihy pouze víme, že Zlatník žil v domě, který v roce 1922 už nestál. Podle Horáčka je to už „tuzé dávno“, co protagonistům dům zmizel.

Hlavním tématem, jak už bylo řečeno, je neobvyklá síla hlavní postavy. S tou se pojí motiv pomoci. Pomoc se zde vyskytuje ve dvou variantách. V prvním případě je Zlatníkovo využití síly sebestředné, snaží se pomoci jen sám sobě. To se projevuje pouze v jedné epizodě, když zpretrhá pouta a uteče od vojáků. Ale ani toto chování není tak egocentrické, jak se na první pohled může zdát. Ve verzi Jaromíra Horáčka a Evy Koudelkové je útek částečně motivován zoufalým pláčem jeho matky. V druhém případě Zlatníka pohání snaha

---

⁶⁵ JAROLÍMKOVÁ, S. *Na co v učebnicích dějepisu nezbylo místo 2*, s. 150.

⁶⁶ Tamtéž, s. 147–150.

⁶⁷ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 202.

pomoci někomu jinému, jak je tomu u všech ostatních příběhů silákova života. Avšak ani to nemuselo být tak úplně nezištné. Adaptace Koudelkové a Horáčka popisuje, jak byl „najat na práci“ nebo si od něj bohatý statkář nějakou činnost „objednal“. Dá se proto předpokládat, že pracoval buď za finanční úplatu, nebo alespoň za stravu.

Kompozice všech verzí pověsti je epizodická. Jednotlivé epizody spojuje postava Zlatníka. Epizody na sebe časově nenavazují, a proto je možné jejich pořadí libovolně měnit. Horáček sice pracuje se všemi příklady Zlatníkovy síly z Pamětní knihy, nesepsal je ale ve stejném pořadí a navíc přidal jednu další. Koudelková využila jen dva nejvýznamnější činy ze života Zlatníka, verbování a cestu s potravinami. Také ale dodala několik dalších historek, které se o silákovi v kraji tradovaly. Zkrácení původní pověsti o některé epizody a přidání zmíněných historek nemělo na téma žádný výrazný vliv.

4.2. Jindrova skála

Skalní útvar zvaný Jindrova skála se nachází v západní části Benecka nedaleko kaple sv. Huberta. Jindrovu skálu obestírá hned několik pověstí. Měla by tudy vést jedna z tajných chodeb z blízkého Štěpanického hradu či zde má být ukryt velký poklad. Právě pověsti o zakopaném pokladu se budu věnovat v následující části.

První krátký text o pokladu najdeme v prvním díle Pamětní knihy obce Benecka, kde tehdejší kronikář Josef Panýr zmiňuje zapsání tři žáků do tzv. černé knihy pro pokus vyvolat u Jindrově skály čerta, kterého chtěli požádat o zlato. Pověst o ukrytém pokladu je podrobněji rozepsána až ve druhém díle benecké Pamětní knihy pod názvem *O Jindrově skále*. V současné literatuře se látkou zabývali Jaromír Horáček (*Benecké bejvávalo*), Luboš Y. Koláček (*V tajných chodbách je zlata!*) a Eva Koudelková (*Rarášek v Benecku*).

4.2.1. O Jindrově skále podle Pamětní knihy obce Benecka (II)

Pověst o pokladu pod Jindrovou skálou vyprávěl kronikář Josef Kraus. Tato verze pověsti pro nás bude výchozí. Podle jeho vyprávění bydlel nedaleko skály hospodář Jindra, ke kterému ve snu přišla tajemná postava. Ukázala mu skalní místo, kde se poklad skrývá, a pověděla mu o způsobu, jak jej získat. Po probuzení se Jindra vydal označené místo prozkoumat a našel vše přesně tak, jak to viděl ve snu. Najmul si několik pomocníků a dali se do kopání. Podle podmínek, které kováři sdělila bytost ze snu, nesměl nikdo při práci promluvit, což jeden z dělníků porušil. Vtom se začaly uvolňovat kameny a vykopaná jáma se znovu zasypala. Jindra se pokoušel najít poklad ještě několikrát, prokopal se, ale vždy jen na pevnou skálu. Od toho dne se v okolí zjevuje černý pes, který oblast po nocích hlídá.

Hned v úvodu vypravěč Josef Kraus pověst časově vymezuje. *Před dávnými lety byl majitelem usedlosti nynějšího čp. 51, ke které náležel pozemek se skálou, hospodář Jindra.*⁶⁸ Je to ale velmi nekonkrétní časový údaj. Zároveň je nám představen protagonista Jindra, hospodář na poměrně rozsáhlém pozemku. Je možné, že od jeho jména je odvozen název skalního masivu, to však pověst neuvádí.

V první části pověsti Jindra spí a ve snu se mu zjevuje bílá postava. Vybízí ho, aby ji následoval k nedaleké skále. Tam ukazuje na kámen, pod kterým je ukryt velký klíč. Tento klíč se má hodit k zakopaným dveřím ve skalním výklenku, tzv. podsklípčí či podsklepení. K tomu Jindrova průvodkyně doplňuje: *Co za nimi najde, to že si může vzít, ale dokud je neotevře, nesmí ani on ani nikdo jiný promluvit.*⁶⁹ Tím se čtenáři odhaluje hlavní téma pověsti, tedy hledání pokladu. Navíc se objevuje motiv zkoušky, protagonista a jeho společníci nesmí promluvit, jinak nedosáhnou svého cíle. K tomu je třeba poznamenat, že ač pracují s výrazem „poklad“ a Jindra očekává něco hodnotného, bytost sama nijak nespécifikuje, co se zde ukrývá.

Po procitnutí se Jindra zašel ke skále podívat, skutečně našel kámen a pod ním velký železný klíč, který vážil pět liber. Až dosud pochyboval, zda nějaký poklad opravdu existuje. *Tu Jindra viděl, že se jeho sen skutečně plní. To mu dodalo chuti k pokračování v pokusu.*⁷⁰ Dál už neváhal a sehnal dělníky, kteří by mu pomohli s kopáním. Nevíme sice, zda kopáče obeznámil s důvodem jejich neobvyklé práce, nezapomněl jim však přikázat, aby se při práci vyvarovali mluvení. Po nějaké době narazili na dveře, které chtěl Jindra odemknout. Nastaly ale potíže. *Když klíč do zámku zasunul a pokoušel se jím otočit, uvolnil se jeden z odházených kamenů a padl jednomu z dělníků na nohu. Ten se vtom zapomněl a hlasitě zaklel.*⁷¹ Tím byla podmínka porušena, dveře s klíčem se začaly zasypávat a na dělníky padalo kamení. Nezbylo jim nic jiného než utéct. Podle pověsti si všichni odnesli řádné boule.

Jindra se ukázal být tvrdohlavý, kdo by se také chtěl vzdát takového pokladu? Mnohokrát se pokoušel vykopat železné dveře, namáhal se ale marně. Prokopal se vždy na pevnou skálu. Můžeme jen hádat, zda k objevení vstupu k pokladu nebylo třeba nejdřív vlastnit klíč. Pověst končí dodatkem, že od té doby okolo skály pobíhá (...) *veliký černý pes*

---

⁶⁸ *Pamětní kniha obce Benecka*, díl II., s. 444.

⁶⁹ Tamtéž, s. 445.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž.

s ohnivýma očima, a běda tomu, kdo by se v tu dobu ke skále přiblížil.⁷² Pes jako strážce pokladu čtenáře utvrzuje v tom, že mohlo jít o něco opravdu cenného.

Následuje závěrečný komentář, podle kterého tuto pověst vyprávěl Krausovi jeho otec, majitel chalupy pod Jindrovou skálou. Vždy na závěr dodal, že ač v noci kolem skály prošel mnohokrát, psa nikdy nepotkal. Podle něj vede kolem Jindrový skály tajná chodba ze Štěpanického hradu na Žalý. Chodbu se během let pokoušelo najít několik osob. Libor Hollman prohledal za pomoci proutku okolí skály a tvrdil, že chodba skutečně existuje. Vykopal asi dva metry hlubokou jámu, narazil ale jen na kámen a poklad ani chodbu nenalezl.

Panýr k historii skály ještě dodává, že (...) *za okupace, byla Jindrova skála eldorádem německých kluků z Hitlerjungendu.*⁷³ Ti po ní celoročně šplhali v okovaných botách, až vrchní část vyšlapali do běla. Po válce na ni byla zasazena pamětní deska připomínající spisovatele Josefa Šíra, rodáka z Jilemnicka, který na Benecku působil jako učitel.

4.2.2. O Jindrově skále podle Pamětní knihy obce Benecka (I)

I když je samotná pověst o Jindrově skále sepsána až ve druhém díle Pamětní knihy, kronikář Panýr o ní píše už v předešlém díle. Mezi lidovými zvyklostmi čtenář narazí na zmínku o Jiřím Kroftovi, žáku místní školy. Ten se pokoušel u Jindrový skály vyvolat čerta. Krofta a jeho dva kamarádi po čertovi chtěli, aby jim skálu otevřel a vydal její poklad. Následně se měl objevit černý pes a chlapce vyděsit. *Za to byli všichni tři zapsáni ve škole do tzv. „černé knihy“.*⁷⁴

Tato krátká zmínka datovaná do roku 1921 jasně odkazuje na původní pověst. Není nám známo, kdy přesně Jindra žil, příběh o jeho pokladu se mezi lidmi musel zachovat a v roce 1921 ho mladá generace alespoň částečně znala. Pověst a tento záznam spojuje stejné místo, Jindrova skála. Stejný je i černý pes, který má od Jindrova neúspěšného pokusu okolí skály střežit. Na rozdíl od vyprávění Jana Krause je nadpřirozenou bytostí spojenou s pokladem čert, a ne bílá postava.

4.2.3. Benecké bejvávalo podle Jaromíra Horáčka

Nejstarší literární adaptaci o pokladu pod Jindrovou skálou napsal Jaromír Horáček jako součást vyprávění o Benecku pod názvem *Benecké bejvávalo*. Kromě pověsti také

---

⁷² *Pamětní kniha obce Benecka*, díl II., s. 445.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ *Pamětní kniha obce Benecka*, díl I., s. 139.

mluví o názvu obce, každodenním životě místního lidu nebo významných obyvatelích. V Horáčkově knize je pořadí pověstí souvisejících s Jindrovou skálou opačné. První se zmiňuje o tajných chodbách ze Štěpanického hradu, z nichž jedna má vést kolem Jindrový skály. Také Horáček píše o proutkaři, který okolí marně prohledal ve snaze chodbu nalézt. Stejně jako v záznamu v Pamětní knize ho k tomu vedla pověst o pokladu.

Horáčkova verze začíná podobně, totiž s domem čp. 51 a jeho obyvatelem. *V čísle 51 bydlel před dvěma stoletími Jindřich Hendrych. Po něm dostala jméno skála, ležící na jeho pozemku.*⁷⁵ Zde se dozvídáme několik nových informací. Jindra, přesněji Jindřich Hendrych, žil před dvěma sty lety. Tím je nám upřesněn časový rámeček pověsti. Horáček také potvrzuje spekulaci o původu jména skály. Autor pokračuje dalším vyprávěním týkajícím se skály. Zdejší rodiče prý dětem říkají, že odtud vrány nosí maminkám děťátka.

Jindra se o pokladu dozvěděl ve snu. V něm mu duch našeptal, kde poklad leží a jak se mu ho podaří získat. Má kopat pod skálou, kde najde nejprve klíč a poté železná vrata, pod nimiž je ukrytý. Už tato část Horáčkovy adaptace zobrazuje několik odlišností. Místo bílé postavy mluví o pokladu duch, který Jindřicha ke skále vůbec nevede, pouze mu vše popisuje. Stejně tak klíč se nachází jinde. Duch zde používá výraz „zlatý poklad“ namísto vágního popisu známého z Pamětní knihy.

Také podmínka získání pokladu se mírně liší. *Při práci nesmí slůvko promluvit.*⁷⁶ Duch vůbec nezmiňuje, zda platí pouze pro Jindru nebo i jeho případné pomocníky. Když se Jindra dal do kopání, narazil na (...) *převeliké balvany, s nimiž sám nemohl pohnout.*⁷⁷ V této adaptaci se zprvu Jindra pokouší získat poklad sám, až když mu nezůstává jiná možnost, vyhledá pomoc sousedů. Ty hned zapřísahá, aby při práci ani nešpitli, jinak bude veškerá práce marná.

Zmíněný klíč našli tam, kde duch určil, pod několika kameny a ve stejné oblasti jako vrata. *Po delší lopotě balvany vyvalili – a skutečně našli zrezivělý klíč a zakrátko i železné dveře.*⁷⁸ Umístění klíče se tedy liší od záznamu z Pamětní knihy. Ten je podle Horáčka na stejném místě jako vrata, ale ve výchozí verzi ho Jindra hledá pod kamenem dál od skály. Klíč je zde popsán jako „zrezivělý“. Když skupina zahlédla vrata, nahrnula se k nim, a přitom způsobila sesun jednoho z vykopaných kamenů. Ten spadl komusi na nohu.

---

⁷⁵ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 102.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

Bolestný výkřik zraněného porušil podmínku a jáma se zavalila. *Jen taktak, že vyvázli celí.*⁷⁹ O boulích se v této adaptaci nezmiňují, podle předchozí věty byl ale útěk nejspíš stejně překotný jako ve verzi z Pamětní knihy. Toto vyprávění vypouští objevení černého psa.

Na závěr Horáček píše o pamětní desce připomínající Josefa Šíra, horského učitele a spisovatele. To souhlasí s Pamětní knihou.

4.2.4. V tajných chodbách je zlata! podle Luboše Y. Koláčka

Luboš Koláček věnoval pokladu a obecně zlatu ve Štěpanicích a na Benecku několik pověstí. V této oblasti se zabýval hlavně historií Štěpanického hradu, kde se měly intenzivně těžit různé rudy a hlavně zlato.⁸⁰ Samotná pověst o pokladu je velmi stručná, vůbec se nesoustředí na postavu Jindry a jeho pátrání. Přesto nám nabízí několik zajímavých informací.

Koláčková pověst začíná popisem podzemních chodeb ze Štěpanického hradu, o nichž psal v předchozí kapitole knihy. Jedna z nich má vést podél Jindrový skály až na benecký vrch Žalý. S touto látkou jsme byli seznámeni i v předchozích verzích. Jeho adaptace vyprávění o pokladu spojuje dvě nám již známé pověsti. Podle něj není zlato ukryté v nějakém skalním výklenku, nýbrž je umístěno v oné chodbě. Tím se jeho ztvárnění dané látky od ostatních značně liší.

Koláček také udává odlišný původ jména skály. Její jméno má pocházet od jednoho z majitelů hradu, jistého Jindřicha z Valdštejna, který (...) *onen poklad kdysi usilovně a zoufale, nicméně marně hledal.*⁸¹ Koláček popisuje poklad jako „pohádkový“, což společně s výše zmíněnou těžbou zlata napovídá tomu, co by se mělo ukrývat v oněch chodbách nebo za železnými dveřmi.

K tématu skrytého pokladu na Benecku se ale váže ještě další Koláčková pověst. Ta vypráví o zlatě propadlého města nedaleko Žalského hřbetu. Zde kdysi stávalo jakési sídliště nebo dokonce město, které se mělo jednoho dne jednoduše propadnout. Dnes tam najdeme pouze kameny tvořící pozůstatky někdejších domů. V propadlém městě stále zůstává skryté bohatství. V okolní oblasti se (...) *zjevuje nemluvná Bílá paní, která celé to tajemství i s pokladem pečlivě hlídá.*⁸² Bílá paní nebo spíš bílá postava pomáhala Jindrovi ve výchozí verzi z Pamětní knihy k pokladu. Navíc neustále narážíme na tajné chodby vedoucí ze

---

⁷⁹ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 102.

⁸⁰ KOLÁČEK, Y. L. *Podkrkonoší*, s. 101.

⁸¹ Tamtéž, s. 102.

⁸² Tamtéž, s. 103.

Štěpanického hradu na Žalý. Je tedy možné, že spolu všechny pověsti nějak souvisí, ale to bychom se už pouštěli do velkých spekulací.

4.2.5. Rarášek v Benecku podle Evy Koudelkové

Látkou o Jindrově skále se zabývala i Eva Koudelková. V jejím případě jde pouze o jednu epizodu z vyprávění o beneckém raráškovi, který se proháněl po okolí.

V úvodu pověsti Koudelková píše, že lidé na Benecku věří, že se na Velký pátek otevře Jindrova skála, ve které je ukryt poklad. Velký pátek, den, kdy se otevírají skály, je pro nás v souvislosti s pokladem něčím úplně novým. Ani v jedné z předchozích verzí není zmíněn žádný konkrétní den, kdy by bylo možné poklad nalézt. Příběh čtenáře seznamuje s neurčeným počtem beneckých chlapců, kteří právě šli od kanovnické vizitace. Plni odvahy zastavili u skály a volali: „*Rarášku, rarášku, dej nám peníze z pokladu!*“⁸³ Zčistajasna se objevil černý pes a kluky rozehnal. *Lidé si potom říkali: „To je rarášek po zásluze prohnal.“*⁸⁴

Již na první pohled je tato pověst něčím povědomá. Je velmi podobná záznamu v prvním díle Pamětní knihy Benecka. Shoduje se dějová linka, strůjci celého incidentu i zjevení černého psa. Koudelková k příběhu dodává pouze nové okolnosti, zmiňuje kanovnickou vizitaci a víru chlapců, že si mohou dovolit všechno. Tato adaptace také nahrazuje původního čerta raráškem a upřesňuje den, kdy k události došlo.

4.2.6. Shrnutí

Látka o Jindrově skále je nejednotná, a proto těžko zařaditelná mezi konkrétní typ pověstí. Můžeme ji řadit mezi pověsti etymologické, pověsti objasňující název skalního útvaru, ale ani to neplatí pro všechny její adaptace. Na jméno se nezaměřila jen Eva Koudelková, jejíž text odpovídá záznamu z prvního dílu benecké Pamětní knihy. Koudelková pro tento zápis uvádí jako zdroj výzkum Josefa Stránského. Ten se ale zaměřoval na podkrkonošský dialekt, od kterého Koudelková upustila. Pro srovnání přikládám ukázkou:

Lidé v Benecku věří, že na Velký pátek se otevře Jindrova skála a vydá poklad, který v sobě ukrývá. Benečtí kluci byli jednou u kanovnické vizitace a mysleli si, že si mohou

---

⁸³ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 149.

⁸⁴ Tamtéž.

všechno dovolit. Proto přišli ke skále a začali volat: „Rarášku, rarášku, dej nám peníze z pokladu!“⁸⁵

Velkej pátek, říkaj, že se Jindrova skála voduře a že tam je poklad. Benečtí žáci byli u kanounický vizitace a přišli ke skále a začali volat: „Rarášku, rarášku, dej nám peníze z pokladu!“⁸⁶

Výše zmíněné pověsti řádíme i mezi pověrečné povídky, ve kterých se člověk setkává s nadpřirozenými bytostmi nebo silami.

Protagonistou Krausova vyprávění je hospodář Jindra, Horáček ho představuje jako Jindřicha Hendrycha. Ten si podle Horáčka přivolává na pomoc sousedy, podle Pamětní knihy jde o dělníky. Pamětní kniha zmiňuje ještě několik dalších osob, které ale nejsou pro pověst stěžejní. Koláček spojuje skálu s Jindřichem z Valdštejna, jedním z majitelů Štěpanického hradu. V adaptaci Koudelkové a v prvním díle Pamětní knihy máme několik chlapců, kronikář jednoho z nich přímo jmenuje. U Koudelkové se také objevuje skupina osob, které se vyjadřují k chování mladíků.

V pověstech se objevuje několik nadpřirozených bytostí a tvorů. Kronikář zaznamenal „bílou postavu“ ženy, která působí jako Jindrova průvodkyně. Horáčkova adaptace nahrazuje ženu duchem. Obě verze jsou zakončeny zjevením psa, který skálu hlídá. O tomto strážci se zmiňuje jak Koudelková, tak i Pamětní kniha Benecka (I). V jejich případě se pes zjevuje ve chvíli, kdy chlapci volají na čerta nebo raráška a žádají o poklad. Jde o vzorec známý z mnoha pověstí. *Člověk lehkovážně kontaktuje démona: vyzve jej, aby přišel k němu (zavdat si z lahve)/posmívá se mu/chvástá se, že se ho nebojí. Bytost k člověku přijde a napadne/vyděsí ho.*⁸⁷ Všechny tyto bytosti jsou typické pro démonické nebo démonologické pověsti.

Každá z adaptací se odehrává v okolí Jindrovy skály na Benecku. V souvislosti se skalním útvarem někteří autoři uvádí tajné chodby z hradu nedaleko Dolních Štěpanic, z nichž by jedna měla vést okolím skály a ústít na Žalém.

Nejkonkrétnější časové zařazení pověsti má Horáček. Podle jeho názoru žil Jindra před dvěma sty lety. Podle Krausova vyprávění Jindra hledal poklad „před dávnými lety“. Koudelková a Pamětní kniha Benecka (I) udávají, že chlapci se snažili o poklad na Velký

---

⁸⁵ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 149.

⁸⁶ STRÁNSKÝ, J. *Strašidla a čarování v Krkonoších*, s. 66.

⁸⁷ LUFFER, J. *Katalog českých démonologických pověstí*, s. 105.

pátek. To je den, kdy se otevírají skály a každý má šanci získat bohatství. *Doba k vyzvednutí pokladů bývá přesně vymezena, často to bylo při čtení pašiji⁸⁸; jakmile byly pašije dočteny, poklady se ztrácely a cesty k nim zavírali.*⁸⁹

Hlavním tématem pověstí je poklad a jeho hledání. Důležitý je motiv zkoušky. V pověstech bývají poklady chráněny různými duchy a k jejich získání je nezbytné překonat nějaké úskalí, dodržet nějakou podmínku. Při jejím porušení poklad zmizí.⁹⁰ A přesně k tomu dojde i zde, jeden z Jindrových společníků nedokáže mlčet a poklad se ztratí. Dalším motivem je touha po bohatství, chamtivost. Jindra se bez váhání vydává poklad hledat. Jeho chamtivost je nejvíce viditelná v Horáčkově zpracování, kde se protagonista vydává nejdříve ke skále sám, a teprve když zjistí, že bez pomoci poklad nezíská, shání si pomocníky. V Pamětní knize (I) i u Koudelkové kluci žádají o zlato nadpřirozenou bytost. Jindřich z Valdštejna z Kolářkovy verze strávil hledáním skrytého jmění celý život.

Kompozice Horáčka a Panýrova zápisu je velmi podobná. Jindra se ve snu setkává s bytostí, která mu řekne o pokladu. Ten se ho po probuzení pokusí získat, ale neuspěje. Koláček se vyprávěním o pokladu příliš nezaobíral, shrnul ho jen několika větami.

Na závěr můžeme srovnat obě verze pověstí v Pamětních knihách s adaptací Koudelkové. Čtenář zde může vidět posun dané látky. Původní vyprávění Josefa Krause se zřejmě mezi lidmi dlouho tradovalo, když ho znaly i malé děti. Na základě tohoto příběhu se chlapci pokusili poklad získat, o čemž se dočteme v Pamětní knize (I). A to je verze, se kterou následně pracuje i Koudelková.

4.3. Štěpanický rarášek

Nedaleko obce Horní Štěpanice leží zřícenina hradu. K té se váže hned několik pověstí, od zakopaného pokladu přes tajné chodby až ke strašidlům. Pověst o strašidlu raráškoví zachytil kronikář Jan Janata ve druhém díle Pamětní knihy Horních Štěpanic. Toto téma nejprve zpracoval Jaromír Horáček (*Štěpanický rarášek*), zajímala se o něj také Eva Koudelková (*Štěpanický rarášek*). Krátkou zmínku nalezneme i v místopisné knize *Podkrkonoší* od Luboše Y. Kolářka (*...a řádil tu štěpanický rarášek*). Ten se ale nezaobíral raráškovými žerty, ale spíš bytostí jako takovou.

---

⁸⁸ Tj. na Květnou neděli nebo Velký pátek.

⁸⁹ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 197–198.

⁹⁰ Tamtéž, s. 198.

4.3.1. Rarášek v hradě Waldštýn podle Pamětní knihy (II) obce Horních Štěpanic

Výchozí verzi pověsti o raráškovi je pro nás záznam v Pamětní knize. Kronikář Janata zapsal tři různé kousky, které rarášek údajně prováděl lidem. Jde o žerty zlomyslné povahy, kterými všem způsoboval problémy a nepříjemnosti. Pověsil kolo na strom, nechal se nést od hradu až do Dolních Štěpanic a cestujícím z Benecka zhasnul v noci lucernu.

Před samotnými pověstmi je úvodní komentář. *Podle pověsti, zachovalé mezi naším lidem, sídlil ve zbořeninách hradu „Rarášek“, který prováděl občanům různé kousky.*⁹¹ Následuje jejich popis.

V prvním uvedeném šprýmu rarášek ukradl kolo od vozu a pověsil ho na strom. Není zde uvedeno žádné jméno majitele řečeného vozu nebo časový údaj, kdy k činu došlo. Víme ale, že se jednalo o strom rostoucí u Benátek, což je nedaleko kostela v Horních Štěpanicích. Jde o oblast jen pár set metrů od hradu Štěpanice, kde se rarášek nejčastěji vyskytoval. Relativně krátká vzdálenost od zříceniny je nejspíš důvodem, proč mu lidé tuto zlotřilost přisuzovali.

Druhá pověst začíná u dvou nejmenovaných občanů. Ti se na Benátkách hádali, zda rarášek skutečně existuje. Ten, který jeho existenci popíral, se tentýž den vracel domů až za tmy. Cesta do Dolních Štěpanic ho vedla okolo hradu, u něhož si chtěl zapálit dýmku. V tu chvíli se nejspíš rozpomenul na spor, jehož se zúčastnil. *Rozsvítil sirku a zvolal: „Pojď si, rarášku, já si na tě posvítím!“*⁹² Tím se dopustil stejné chyby, jako tomu bylo u chlapců, kteří volali u Jindrový skály na čerta/raráška. Nepřekvapí nás, že po takovém výsměchu víře v existenci nadpřirozených bytostí následovala pádná odpověď. Podle pověsti cestujícím cosi skočilo za krk, a musel toto břemeno nést do přibližně dva kilometry vzdálených Dolních Štěpanic. Až tam se svého nákladu zbavil. Poprvé se zde objevuje i motiv plamene v podobě hořící sirky.

Poslední příběh o raráškovi vypráví o jakémsi Zajíčkovi z Benecka. Ten vyrazil z Ručiček⁹³ a cestou míjel Štěpanický hrad. Bylo už pozdě, a proto si svítil lucernou. *Když přišel k hradu, lucerna pojednou sama zhasla.*⁹⁴ Stejně jako v předchozí pověsti se zde manipuluje s plamenem, tentokrát ne za pomoci sirek. Místo nich máme lucernu. Pověst dál zmiňuje, že se Zajíček chtěl (...) *stavěti u Honců v čp. 5 a v čp. 12, ale všude byla již tma.*⁹⁵

---

⁹¹ SOA Semily, *Pamětní kniha obce Horních Štěpanic (1918–1966)*, díl II., s. 17.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Rozcestí nedaleko Rokytnice nad Jizerou, asi 23 km od Štěpanického hradu.

⁹⁴ SOA Semily, *Pamětní kniha obce Horních Štěpanic (1918–1966)*, díl II., s. 17.

⁹⁵ Tamtéž.

Čtenářům, kteří se dobře orientují v místopise této oblasti, bude jistě vrtat hlavou, kudy přesně Zajíček šel. Výše zmíněné domy jsou totiž na cestě k hradu. Pokud by nejdříve prošel kolem zříceniny, musel by jít oklikou, ne přímo. To alespoň vyplývá z kronikářova líčení. Avšak je také možné, že Janata nese-psal situaci přesně, nezvolil správné pořadí vět a Zajíček prvně míjel jmenované usedlosti. Vzhledem k tomu, že se v nich už nesvítilo, pokračoval nocí dál až k hradu. K příhodě Janata dodává, že lidé za uhašením lucerny viděli právě Raráška.

V celém záznamu není Janata konzistentní v odkazování na nadpřirozenou bytost. V některých případech píše o Raráškovi, kde používá označení tvora jako proprium. Jindy mluví pouze o raráškovi, tedy apelativu bytosti.

4.3.2. Štěpanický rarášek podle Jaromíra Horáčka

Nejstarší literární adaptace pochází od Jaromíra Horáčka, který vypráví o třech setkáních s raráškem. Dva příběhy, problémy s kolem a zhašená sirka, byly také zpracovány v Pamětní knize. Horáček má pověsti značně delší a s větším množstvím podrobností. Nám dosud neznámá epizoda popisuje, jak rarášek vyděsil lidi spřádáním ohnivého klubka.

Pověst je uvedena míněním, že snad každý hrad, zámek či zřícenina má mít vlastní pověst se strašidlem. Na to navazuje první příhoda, jež se měla přihodit jednomu z těchto pánů, sám vypravěč si ale nevzpomíná kterému. Šlo buď o starého Vališku z Valteřic, Kadavého z Pilouska nebo Jostíka Honců z Betléma. Ten cestoval okolo hradu do Štěpanic. *Byl večer, žádný nečas, jarní táni už přestalo a ticho bylo jako v kostele.*⁹⁶ Upřesňuje tak časové období na jarní večer a o pár vět dál zmiňuje ještě všední den.

Strejda, jak Horáček muže označuje, krácel po cestě zvané Moučnice do vrchu, když zaslechl příjemnou hudbu. Poznal v ní hru na housle, zvuky se linuly přímo z hradu. *Vedle cesty na buku sedí rarášek a housličkami a fídlá jako do skoku!*⁹⁷ Zde se poprvé objevuje motiv hudby spojený s rarachovými housličkami. Muzika cestovatele zarazila, vytáhl fajfku a tázal se raráška, komu takhle na večer vyhrává. Rarášek jen po strejdovi hodil bukvici a neodpověděl. Když si chtěl strejce zapálit fajfku, rarášek přestal hrát, foukl a sirku zhasl. Strejdou sice trhlo, ale k odchodu se neměl. Vytáhl další sirku, škrtl, a sirka mu byla znovu uhašena. To ho dopálilo a začal křičet: „*Ty skrčku! Ty spratku malej! Ty nerudo nerudná, rohcápliku rohcáplá! Jestli ti zinknu do těch skrípek, budou na makotinu, to ti poudám,*

---

⁹⁶ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 95.

⁹⁷ Tamtéž, s. 96.

*napadrt!*⁹⁸ Strojďův křik rarachem ani nehnul, shýbl se tedy pro kámen, aby provedl, co slíbil. Než jeden chytil, už se na něj snášely kamínky házené rarachem. A tak se strejda dal raději na ústup do Štěpanic, protože nechtěl skončit samá boule. Tím uzavírá první vyprávění, které pracuje s motivem plamene sirky a jejím zhašením známém z Pamětní knihy.

Druhá pověst, odehrávající se na podzim, je pro nás zcela nová. Kadavý a Hrubý viděli oknem ve zřícenině světlo, jako by tam něco hořelo. Poprvé získáváme raráškův popis. *Nahoře na zřícenině seděl rarášek jako ohnivý muž. Hlava jako rusá plamenná koule s vlasy, jako by z ní paprsky vycházely.*⁹⁹ Nepřirozené světlo ozařující celé okolí vydávala hořící koudel, kterou rarach předl do ohnivého klubka, jež bylo velké jako jeho hlava. Odhazované plápolající zbytky děsily sedláky, co kdyby snad podpálily celý les. Tato část přidává ke hře na housle raráškovi další schopnost, schopnost příst koudel.

Poslední epizoda Horáčkovy adaptace zobrazuje příběhy související s cestováním ve vozech v okolí hradu. Sedláci a čeledínové si často stěžovali, že do kopce nemohou vyjet, zdálo se, jako by jim někdo držel kolo. Kolo tentokrát přímo nezmizí a není pověšeno na nějakém stromě, přesto je s ním určitý problém, který může připomínat záznam v Pamětní knize. Podle pověsti musel někdo zaklít jak pohan, až pak se povoz hnul. *A to se hned ozval z hradní stěny škodolibý smích, že šel mráz po zádech.*¹⁰⁰ To se raráškovi líbilo, když mohl dohnat sedláky k vyřčení rouhavých výrazů. Někdy Hornoštěpaničtí kráčeli zkratkou statkem zvaným Ve Dvoře. Zde se znovu objevuje motiv hudby. Ve Dvoře vídali raráška hrát na housle a u toho si pobrukovat: „*Titi vati – titi vati, nemůžu si zazpívati, aby mě ta hromská chasa nepolapila!*“¹⁰¹ To je poprvé, kdy rarášek předvádí svou schopnost řeči, dosud se ozýval jen jeho smích.

4.3.3. ...a řádl tu štěpanický rarášek podle Luboše Y. Koláčka

Už dříve jsem v souvislosti s Jindrovou skálou zmiňovala Koláčkův zájem o Štěpanický hrad. Zde by měl být jedním z hradních strašidel rarášek, kterého lidé mohli zahlédnout na hradbách. (...) *a nebylo si ho lze nepovšimnout, neboť si z kolemjdoucích tropil divné žerty.*¹⁰² Podle Koláčka byl rarášek tou neprotivnější nadpřirozenou bytostí obývající zříceninu, žádná další strašidla ani jiné duchy ale nejmenuje.

---

⁹⁸ HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 97.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 98.

¹⁰² KOLÁČEK, Y. L. *Podkrkonoší*, s. 96.

I když tato verze látky o rarachovi nepopisuje žádnou konkrétní příhodu, najdeme zde hornoštěpanickou pověru spojenou s raráškem. Podle ní platí, že: „... *kdo se dá přivázat ke stolu, je před divokým raráškem bezpečný...*“¹⁰³

Koláček se zabýval zkoumáním rarášků i v jiných oblastech. Pro nás je relevantní popis raráškových schopností od babky kořenářky z okolí Topola ve Smidarech. Ta vypráví, že kdo se raráška dovolává, (...) *toho ofoukne tak, že se mu v obličejí nadělají boláky!*¹⁰⁴ Podobnou sílu má i rarášek v Pamětní knize, kde i přes velkou vzdálenost sfoukne sirku. Totéž provádí i v Horáčkově adaptaci.

4.3.4. Štěpanický rarášek podle Evy Koudelkové

Nejnovější adaptace látky o štěpanickém raráškově patří Evě Koudelkové, jež v úvodu sděluje, že příhody s tamějším raráškem nejsou neobvyklé a sama si musela zvolit, které v knize uvede. Některé z nich vnímáme jako známé, jiné do té doby nebyly zaznamenány.

První pověst vypráví o sousedovi, který se v blízkosti hradu zdržel po klekání. Soused zde není nijak popsán, víme ale, že dnes je (...) *už dávno na pravdě Boží.*¹⁰⁵ Podle toho můžeme soudit, že pověst je staršího data. Souseda velmi vyděsil rarášek, který přeletěl jen pár metrů nad ním. Objevuje se tedy motiv strašení. Setkání muže tak poznamenalo, že po dlouhou dobu od oné příhody neopustil postel a marodil. Koudelková uvádí podobný popis raráška, s jakým se čtenář setkal už u Horáčka. *Z úst chrlil oheň, jeho vlasy připomínaly sluneční paprsky a zanechával za sebou ohnivou dráhu.*¹⁰⁶ Rarášek měl svým zjevem osvitit celé okolí jako při východu slunce.

Následující zcela nový příběh vypráví o veselém krajánkovi, který se procházel za krásného dne v okolí hradu. Najednou si všiml nedaleko ležícího dukátu. Když se pro něj sehnul, zjistil, že je to jen kámen. Vtom se ozvalo tiché raráškově hihňání. Radoval se, že dokázal napálit krajánka, což se málokomu podaří.

V další části najdeme několik příhod, ve kterých si rarášek tropil žerty na úkor cestujících s vozy. *Ty se často z ničeho nic zastavily, jako kdyby je někdo chytil a pevně držel.*¹⁰⁷ Až po chvíli se povoz znovu rozjel za doprovodu raráškově smíchu. To odpovídá i Horáčkovu vyprávění. Jednou se sedláci vydali na dříví a hned na kraji lesa viděli sedět

---

¹⁰³ KOLÁČEK, Y. L. *Podkrkonoší*, s. 97.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 147.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž.

raráška na smrku. Náhle se na okamžik setmělo, (...) a když se zase udělalo světlo, sedláci zjistili, že nemají na žebříňáku kolo!¹⁰⁸ Tato epizoda připomíná podobnou událost, jaká je popsána v Pamětní knize. Na rozdíl od ní ale rarášek nepověsil kolo na strom, raději se na něm vozil po lese, dokud ho to neomrzelo. Pak ho sedlákům vrátil, a tak mohli pokračovat domů.

Koudelková pokračuje líčením cesty místního formana pro dřevo. Rarášek mu škodolibě schoval řetěz, kterým chtěl klády přivázat. Až když hlasitě zaklel, objevil se řetěz pod vozem. Vypravěč dodává, že rarášek (...) lidi rád ponoukal ke klení, a teprve potom byl spokojený a s roštárnou skončil.¹⁰⁹

Následující vyprávění pojednává o sousedech z Horních Štěpanic. Ti používali zkratku statkem Ve Dvoře. O něm už čtenář slyšel v Horáčkově pověsti. Oba příběhy pokračují stejně. Ve Dvoře si rarášek při hraní na housličky vesele prozpěvuje. Koudelková pouze neuvádí, co přesně si zpíval.

Motiv hudby se objevuje i ve dvou posledních epizodách. Podle první měl na fídlajícího raráška narazit štěpanický farář Synáček při cestě domů z Jilemnice. Nedaleko hradu se za ním začaly ozývat hlasité zvuky, které ho přiměly k úprku. Ty měl na svědomí rarášek sedící na stromě na hradním nádvoří, kde vyhrával na housličky. Podobnou zkušenost měl i nejmenovaný soused, který byl na cestě z Valteřic. Už z větší dálky slyšel muziku linoucí se od zříceniny. Rarášek vysedával na stromě a neúnavně fidloval. Pověst pokračuje stejně jako u Horáčka. Cestovatel si chtěl zapálit dýmku, ale rarášek neustále zhašsel sirky. To ho dopálilo a rozkřikl se: „Počkej, však já ti ty housličky rozdrtim!“¹¹⁰ Zvolání významově odpovídá verzi od Horáčka, pouze je patrný odklon od podkrkonošského dialektu. Poté rarášek po sousedovi začal pálit kameny a jemu nezbylo nic jiného než utéct domů.

4.3.5. Shrnutí

Výše uvedené pověsti patří mezi pověrečné povídky, jimž se také říká démonické nebo démonologické pověsti. Vyprávějí o raráškově a žertech, které prováděl lidem v okolí zříceniny hradu Štěpanice.

---

¹⁰⁸ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 148.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 149.

¹¹⁰ Tamtéž.

Postavou, která všechny adaptace spojuje, je rarášek, bytost, která se objevuje nejčastěji v podobě malého osrstěného člověka nebo skřítky. Mezi jeho schopnosti patří létání a změna podoby. Domovem mu jsou podzemní chodby či zříceniny starých hradů a klášterů, od kterých se nikdy příliš nevzdaluje. Rád si tropí z lidí žerty, nikdy je ale vážně nezraní. Do bojů se příliš nepouští, když je ale napaden, umí se dobře bránit.¹¹¹ Ve jmenovaných příbězích několikrát uštědřil pořádnou lekci tomu, kdo na něj pokřikoval, nebo se mu vysmíval. Horáček a Koudelková přirovnávají jeho vzhled k ohni, se kterým dokáže do určité míry manipulovat. Na raráškových schopnostech se adaptace neshodnou, obvykle uvádějí schopnost létat, hrát na housle a příst.

Další postavy se objevují pouze epizodicky, mnohdy jsou nejmenované a slouží jako cíl pro raráškovy žerty. Jde obvykle o obyvatele Horních Štěpanic či cestující z okolí.

Jak už bylo zmíněno, od hradu se rarášek příliš nevzdaluje. Sedí na stromech nebo na hradbách, případně se pohybuje po lese okolo zříceniny. Nanejvýš se přesouvá do nedalekých Horních Štěpanic.

Určit celkové časové zařazení pověstí není jednoduché, k několika epizodám ale můžeme přiřadit alespoň roční období. Některé se odehrávají na jaře či v létě, jiné na podzim. Zajímavostí je, že z žádné nevyplývá, že by rarášek tropil žerty i v zimě. Většina je spojena s večerní nebo noční dobou, najdou se ale i výjimky (krajánek a dukát).

Hlavním tématem látky jsou raráškovy žerty. S těmi souvisí motiv náboženství. Rarášek, bytost patřící mezi domácí pomocníky slovanského folkloru, se v některých epizodách nenápadně staví proti křesťanským hodnotám. Některé ze svých kousků neodvolá, dokud postižená osoba nezakleje. Podle Horáčka sedlák (...) *zaklel jako pohan*¹¹², u Koudelkové forman zvolá: „*Sakramentskej rarášek!*“¹¹³ A ani z faráře si neváhá vystřelit. Často také narazíme na motiv cesty, většina z postav kolem raráškovy domova prochází. Opakujícím se motivem je hudba, konkrétně zvuk hraní na housle, kterým dává lidem vědět o své přítomnosti. Setkáváme se také s motivem plamene, ten se objevuje ve spojitosti se sirkou a lucernou, ale také v popisu raráška, jenž byl podle Koudelkové schopen plivat plameny. Podle Horáčka zase jeho vlasy vypadaly jako plamenná koule. Posledním motivem je strašení. Tím nejednou dohnal cestovatele k útěku.

---

¹¹¹ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 147.

¹¹² HORÁČEK, J. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 97.

¹¹³ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 148–149.

Kompozice textů je epizodická, každá z pověstí se skládá z vyprávění, která na sebe nenavazují. Zápis pověstí v Pamětní knize tvoří hlavní dějovou strukturu, již Horáček a Koudelková doplnili a rozšířili o další raráškovy neplechy. Koláček k látce přidal jednu pověru. Přímá řeč je použita velmi málo, narazíme na ni pouze u Horáčka a Koudelkové. Významově jsou si příběhy velmi podobné. Horáčkův strejda vyhrožuje raráškovi, že mu zničí housle. Přitom používá podkrkonošské nářečí, to Koudelková ve svém textu převedla do srozumitelnější formy bez dialektu.

4.4. Přívlaka

Hned v úvodu Pamětní knihy obce Přívlaka jsme upozorněni na zvláštní název vesnice, jehož správným tvarem a deklinací si nejsou jisti ani její obyvatelé, ani sám kronikář. Zato nám Pamětní kniha nabízí možný původ neobvyklého jména, který je spojen s nejčastější obživou dávných obyvatel, s rybolovem. Nad pojmenováním se pozastavili Jaromír Horáček (*Do Přívlaky, nebo do Přívlak?*) i Eva Koudelková (*O původu pojmenování Přívlak*).

4.4.1. Obec Přívlaka podle Pamětní knihy obce Přívlaka

Tato verze pověstí o původu jména obce je pro nás výchozí. Pamětní kniha byla založena roku 1915, první záznam učinil Jaromír Nechanický až roku 1921. Desky knihy nesou zlatě vyražený název Pamětní kniha, v dolní části je ale dolepen papír s nápisem *Kronika obce Přívlaka 1915–1954*. Sám kronikář pracuje s označením Pamětní kniha, kterého se zde budu držet.

Pověst začíná umístěním Přívlak do vysockého okresu. Ten vznikl roku 1876 zřízením okresního soudu.¹¹⁴ V současnosti jsou Přívlaka součástí okresu Semily, stejně jako Vysoké nad Jizerou. Vysoké nepatří ani k svazku obcí Jilemnicko. *Bývá jmenována i Přívlaky, správný však název Přívlaka.*¹¹⁵ Touto větou problematiku pojmenování obce uvozuje Nechanický. On sám není v používání názvu konzistentní, jen o pár řádků výš psal o *Pamětní knize obce Přívlaky*¹¹⁶ a *řídícím učiteli v Přívlace*.¹¹⁷

Dál pokračuje vlastním výkladem původu jména. *Lze se domnívati, že název pochází od jména rybářské sítě, kterou celá šířka řeky se zatáhne a pak proti vodě se vleče, čímž ryby*

---

¹¹⁴ *Vysoké nad Jizerou – malebné městečko Podkrkonoší* [online]. [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://info.vysokenadjizerou.cz/z-historie-mesta/>.

¹¹⁵ *Pamětní kniha obce Přívlaka 1915–1954* [online]. [cit. 2022-03-27], s. 1. Dostupné z: https://issuu.com/ponikla/docs/cela_kronika_privlacka.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

do jiné, proti nastražené sítě se přivleknou.¹¹⁸ Podle něj pojmenování nepochybně pochází od staršího označení rybářské sítě, které se také říká příhon. Souvislosti názvu s obživou místních obyvatel má nasvědčovat i to, že (...) *posud ve čtyřech domech U Rybářů říkají*.¹¹⁹ Obec se rozkládá na pravém břehu řeky Jizery, není se proto čemu divit, že rybolov byl významným zdrojem potravy a finančních příjmů. Ve spojení *Obec Přívlačka rozkládá se* (...) ¹²⁰ použil Nechanický správný tvar pro tuto část Poniklé, ale už o několik vět dál píše o (...) *skále to na hranicích mezi H. Sytovou a Přívlačkou*.¹²¹ Znovu je dobře patrné, že ani osoba žijící v oblasti nemá jasno, jak přesně se slovem Přívlačka/Přívlačky pracovat a jak ho správně deklinovat.

Na další straně kronikář odkazuje na tamější školní kroniku, do které pan Pavel Tarant zapsal, že jistý Zemánek koupil pro syna Josefa pole v (...) *hoření části Přívlačky*.¹²² K problematice názvu Nechanický cituje knihu *Čechy* od J. V. Šimka. *Dole při řece i nahoře ve výběžku Přívlačky (místo Přívlačka) se táhnou. Ve XIV. století stávala tu tvrz, po níž Hynek z Valdštiny a z Přívlačky se psal, dostav tu díl, ne však na dlouho, ježto nabyl potom zboží znamenitějších*.¹²³ K této části je třeba podotknout, že se Nechanický dopustil při citování dvou chyb. Za prvé označil autora knihy jako Šimáčka místo Šimka. A zadruhé to nejdůležitější, v Šimkově textu stojí *Hynek z Valdštejna a z Přievlačky*.¹²⁴ Setkáváme se s další dosud neznámou variantou jména obce, kterou si navíc kronikář pozměnil.

Takovýchto případů je v celé Pamětní knize mnoho a je vidno, že ani jiní autoři si správným pojmenováním nejsou jisti.

4.4.2. Do Přívlačky, nebo do Přívlačky? podle Jaromíra Horáčka

Vyprávění o neobvyklém názvu obce si pro čtenáře připravil také Jaromír Horáček. Ten nabízí hned několik možných vysvětlení, podle kterých by mohla být část Poniklé pojmenována, od blízkosti k železniční trati, přes rybářskou síť až po dodatečnou zvířecí sílu k tahu.

Pověst začíná podobně jako v Pamětní knize, Horáček Přívlačka umísťuje na pravý břeh Jizery, o okrese se nezmiňuje. Následuje první příklad, který by mohl vysvětlit pojmenování

---

¹¹⁸ *Pamětní kniha obce Přívlačka 1915–1954* [online]. [cit. 2022-03-27], s. 1–2. Dostupné z: https://issuu.com/ponikla/docs/cela_kronika_privlacka.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 2.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž.

¹²² Tamtéž, s. 3.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Čechy. Díl XII, Severní Čechy*, s. 191.

vesnice. *První, co nás napadne, je vázat jeho původ na železniční staniční trat', stoupající malebným údolím k Rokytnici.*¹²⁵ Název by byl odvozen od polohy obce blízko vlaku, tedy „při vlaku“. Právě kolem zdejších nestarších domů vedou koleje. Horáček tvrzení hned zpochybňuje, protože (...) *nejstarší domky tu byly o moc dřív než koleje.*¹²⁶ S touto myšlenkou jsme se v Pamětní knize nesešli.

Pokračuje nejistotou o správném tvaru jména obce. *Na mapě je obec Přívlačka, ale přítel Josef Zemánek, který nám o ní vyprávěl, pravil o sobě, že je z Přívlačky!*¹²⁷ Jméno Josef Zemánek zaznělo také v Pamětní knize a na základě datace jednotlivých záznamů můžeme soudit, že jde o jednu a tutéž osobu. K tomu Horáček doplňuje, že pojmenování Přívlačky používá i více jak sto let starý místopisný slovník. Ten uvádí dokonce čtyři Přívlačky, všechny z nich nedaleko řek. *Možná to dnešní jméno Přívlačka úředně zvítězilo pro rozlišení.*¹²⁸ I přes spekulace si správnou variantu uvědomuje a vyjmenovává ostatní Přívlačky: na Sázavě, na Ohři a u Boleslavi.

Přívlačtí si původ jména spojují s rybolovem. Kdysi byla Jizera plná ryb, konkrétně pstruhů a lipanů. Také rohozecký hrabě sem měl jezdit na ryby a na památku jednoho ze svých úlovků si místní rybu nechal portrétovat, a to v životní velikosti (...) *s příslušným sdělením a napsal „Lachsforelle“, tedy lososový pstruh.*¹²⁹ Ve správnosti spojení názvu obce s rybařením ho utvrzuje přízvisko některých chalup „U Rybářů“. O těchto usedlostech se píše i v Pamětní knize.

A jak přesně souvisí lov ryb s místním názvem? *K lovu se prý na vhodných místech užívalo velkých sítí zvaných přívlačky.*¹³⁰ Přes celou řeku se natáhla tato síť a dva silní muži na každém břehu ji „vlekli“ proti proudu. To se zdá Horáčkovi nejvíc pravděpodobné. Pamětní kniha je na detaily o této činnosti skoupější, Horáček naopak dokonce udává přesný počet lidí, kteří byli k práci potřební.

Poslední možný původ jména spojuje s přípřeží či přívlačkem. Od Sytové vedla cesta do Vysokého nad Jizerou a ke skalnímu hradu Nístějka. Podle Horáčka byly cesty tak příkré, že pokud je chtěl forman zdolat, byla nezbytná přípřež¹³¹.

---

¹²⁵ HORÁČEK, J. *Hadi štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 86.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž, s. 87.

¹³¹ Do prudkých či táhlých kopců se k vozu připřahal jeden až tři páry koní. Této pomocné síle se říkalo přípřež.

4.4.3. O původu pojmenování Přívlak podle Evy Koudelkové

Látku o obci Přívlaka zpracovala do své sbírky pověstí i Eva Koudelková. Uvádí zde dva možné výklady neobvyklého názvu, oba už popsané u Jaromíra Horáčka. Zpravidla jde o odvozování jména od rybářské sítě nebo od přípřeže.

Úvodní komentář Koudelkové je téměř totožný s verzí Horáčka a Pamětní knihou. Čtenář se dozvídá o obci ležící u Jizery, jejíž jméno je dnes Přívlaka a dříve bylo známé také jako Přívlaky. Pokračuje poznámkou, že mnoho lidí má zájem znát původ pojmenování obce, ve které žijí. *A tohle jméno je vážně prapodivné. Dává ale prostor fantazii, a proto jsou výklady dva.*¹³² Tím zakončuje komentář, po kterém následuje samotné objasnění označení části Poniklé.

Oba výklady souvisí s polohou obce. V prvním případě jde o umístění v blízkosti řeky Jizery, ve které žilo velké množství ryb. Tím se stala lokalita přitažlivou pro lidi, jejichž obživou byl rybolov. Zde se Koudelková obrací k historii a vysvětluje, že u velkých řek s příhodnými podmínkami vznikaly vesnice nebo osady velmi často a stejné to mohlo být i pro Přívlaka. Další část je zpracovaná velmi podobně jako u Jaromíra Horáčka. Pro porovnání přikládám citace:

*K lovu ryb se prý v minulosti používaly velké sítě zvané přívlaky, jež se natáhly přes řeku a na obou březích je potom několik mužů vleklo proti proudu. Pojmenování vsi podle této sítě se nabízí téměř samo.*¹³³

*K lovu se prý na vhodných místech užívalo velkých sítí zvaných přívlaky. Natáhly se přes řeku a na každém břehu měli dva silní muži co dělat, když je vši silou vlekli proti proudu. To zní jistě pravděpodobně.*¹³⁴

Druhý výklad spoléhá na polohu vesnice, konkrétně píše o údolí. Cesta z údolí, kde leží i Přívlaka, stoupá do kopce k Roprachticím, Vysokému a hradu Nístějce. Jde o stezku tak strmou, že ji povozy nedokázaly zdolat (...) *bez takzvané přípřeže, jež spočívala v tom, že v obtížných úsecích cest si kočí či formani půjčovali páry koní, kteří byli připraveni k jejich vlastním a pomohli jim vytáhnout náklad.*¹³⁵ Koudelková zde vysvětluje, co vlastně přípřež je. Popis zakončuje tím, že přípřež je pouze jiné slovo pro přívlak.

---

¹³² KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 40.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ HORÁČEK, J. *Hadi štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 87.

¹³⁵ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 41.

4.4.4. Shrnutí

Tři výše uvedené pověsti jsou pověsti etymologické, které vysvětlují původ pojmenování obce. Uvádějí několik možností, odkud pochází její neobvyklý název.

Pamětní kniha a Horáček se shodují na jedné postavě, na Josefu Zemánkovi. Horáček ho popisuje pouze jako „přítele“. Z Pamětní knihy o něm víme toto: (...) *jistý Zemánek z Ruprechtic zakoupil část polí v dolní obci, kde prý první stavení na místě, dnes čp. 60, vystavěl. Ten měl syna Josefa a pro toho koupil opět pole (...)*.¹³⁶ Koudelková ho vůbec nezmiňuje. Další postavy jsou většinou bezejmenné (rybáři, muži aj.). Horáček dále píše o rohozeckém panu hraběti.

Kromě obce Přívlaka, jsou uvedena ještě další místa: Rokytnice, Sytová, Vysoké, Nístějka, Poniklá a domy zvané U Rybářů. Ve všech třech verzích je zmíněna řeka Jizera. Koudelková o domech U Rybářů vůbec nepíše, poukazuje ale na další město, a to Roprachtice, které jsou také v Pamětní knize. V té najdeme i narážku na nedaleký Loukov.

O době, kdy se lidé začali zajímat o podivný název obce, se v Pamětní knize nedočteme. Nejstarší známá stavba zde je z roku 1600¹³⁷ a záznam z kroniky je datován k roku 1921, šlo tedy o dobu v tomto rozmezí. Horáček uvádí k datu vzniku vesnice jen to, že je mladší než železniční trať¹³⁸. Koudelková žádné časové zařazení nepoužila.

Hlavním tématem pověsti je původ pojmenování obce Přívlaka. Jako stěžejní motivy jsou zde rybolov a s ním spojená rybářská síť, od které může být název odvozen. Dalším motivem je cesta. Tento motiv se opakuje víckrát, ať už jde o umístění obce nebo strmou cestu, kterou mají povozy problém vyjet. Tento motiv se nevyskytuje v Pamětní knize.

Pamětní kniha nabízí pouze jednu možnost, odkud by mohlo vzniknout jméno části Poniklé. Nechanický si název spojuje s rybářskou sítí. Zároveň navazuje zápisem: *Obec Přívlaka rozkládá se na pravém břehu řeky Jizery na příkrých k východu skloněných stranách horského hřebenu (...)*.¹³⁹ Tato poznámka mohla Horáčka a Koudelkovou přivést na nápad s dalším možným pojmenováním po přívlaku, který byl nezbytný ke zdoání okolních kopců.

---

¹³⁶ *Pamětní kniha obce Přívlaka 1915–1954* [online]. [cit. 2022-03-29], s. 3. Dostupné z: https://issuu.com/ponikla/docs/cela_kronika_privlacka.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ V provozu od roku 1899.

¹³⁹ *Pamětní kniha obce Přívlaka 1915–1954* [online]. [cit. 2022-03-29], s. 2. Dostupné z: https://issuu.com/ponikla/docs/cela_kronika_privlacka

5. Individuální přístupy autorů a výrazové prostředky

V této kapitole se zaměřím na texty jednotlivých autorů a kronikářů a pokusím se vystihnout, co je pro ně typické. Na základě předchozích srovnání můžeme sledovat, odkud autoři své myšlenky čerpali, což se viditelně projevuje nejen v textové výstavbě pověsti, ale i v její lexikální rovině.

Prvním kronikářem je **František Kosina**, který sepisoval události z Peřimova. Jde o první záznam pověsti o Zlatníkovi a není uvedeno, odkud látku čerpal. Z jeho díla se zaměřujeme na zkoumání pouze tohoto jednoho zápisu, ale i na něm si lze všimnout několika pro něj typických znaků. Snad nejvýraznějším rysem je hojné používání přívlastků a přístavků: *V čís. 11, které dnes již není, žil mladík, neobyčejný silák, jménem Zlatník.*¹⁴⁰ Přívlastky navíc často staví do postpozice: *lebce býkově*¹⁴¹; *sedlák jeden*¹⁴².

Výraz „jedna“ se opakuje v několika podobách: *Jednou nesl*¹⁴³; *odpočimul si jednou*¹⁴⁴; *jedenkrátě pomáhal*¹⁴⁵; *sedlák jeden*¹⁴⁶; *v jednom statku*¹⁴⁷.

Vyjadřuje se spisovně až knižně. To se projevuje obzvlášť u infinitivů sloves, které zakončuje na -ti: *vytáhnouti*¹⁴⁸; *rozloučiti*¹⁴⁹. Ani spojení *svázán na rukou a na nohou*¹⁵⁰ není dnes příliš obvyklé.

Na úplném konci Kosinova textu narazíme na jedinou přímou řeč, konkrétně jde o výkřik: *„Dost, dost!”*¹⁵¹

Pověst o Jindrově skále sepsal **Josef Panýr** podle vyprávění **Josefa Krause**. První z textů o dané látce je vlastně spíš pouhý komentář. Až druhý díl Pamětní knihy obsahuje samotnou pověst, a situaci popsanou v první knize. Jde o nejdelší zápis v pamětní knize či kronice, který jsme pro tuto práci použili.

---

¹⁴⁰ SOA Semily, *Pamětní kniha obce Peřimova (1922–1961)*, s. 22.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 23.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 22.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 23.

Úvodní část textu přesně definuje, v jaké oblasti se příběh odehrává a kdo v něm figuruje. K umocnění pocitu reálnosti Panýr ihned připojuje faktografické informace, jak vypadá místo děje v současnosti.

*Před dávnými lety byl majitelem usedlosti nynějšího čp. 51, ke které náležel pozemek se skálou, hospodář Jindra. (Nyní náleží tento pozemek od r. 1912 k čp. 91, toto čp. i čp. 92 vzniklo rozdělením pozemků čp. 51.)*¹⁵²

K nynější podobě místa se vyjadřuje i v další části, kde plynule přechází od tajemné snové bytosti k popisu výklenku a variantám, jimiž může být označován.

*Pak mu postava ukázala na skalní stěnu, táhnoucí se severovýchodním směrem od hlavní skály, která má na straně západní výklenek, dnes už značně zasypaný kamením, tak zvané „podsklipčí“ (podsklepení).*¹⁵³

Text je psán spisovnou češtinou, stejně jako u Kosiny najdeme koncovku -ti v infinitivním tvaru některých sloves: *létati*¹⁵⁴; *trčeti*¹⁵⁵; *hrnouti*¹⁵⁶.

Pověst je zakončena závěrečnou formulí:

*O půlnoci však pryč od té doby pobíhá kolem skály veliký černý pes s ohnivýma očima, a běda tomu, kdo by se v tu dobu ke skále přiblížil.*¹⁵⁷

Jan Janata, který provedl zápis do Pamětní knihy obce Horních Štěpanic, se k látce o raráškovu i Štěpanického hradu vyjádřil stručněji. Jedná se o nejkratší kronikářský zápis, se kterým jsem v této práci pracovala. Janata začíná zápis komentářem, po kterém následuje výpis jednotlivých raráškových žertů.

*Podle pověsti zachovalé mezi našim lidem, sídlil ve zbořeninách hradu „Rarášek“, který prováděl občanům různé kousky.*¹⁵⁸

Stejně jako u předchozích dvou kronikářů působí text až knižně: *stavěti*¹⁵⁹, *kol hradu*¹⁶⁰. O starší dataci vypovídají i předměty, které protagonista používá, konkrétně tedy

---

¹⁵² Pamětní kniha obce Benecka, díl II., s. 444.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 445.

¹⁵⁵ Tamtéž.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 446.

¹⁵⁸ SOA Semily, Pamětní kniha obce Horních Štěpanic (1918–1966), díl II., s. 17.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

lucerna. Janata zde využívá i jméno vlastní: *Zajíček z Benecka*¹⁶¹. To není u pověstí, zvláště v kronikách, příliš časté, obvykle jde o jména obecná jako lidé, sousedé, strejda atd.

Součástí pověsti je i přímá řeč, ve které se objevuje metafora *já si na tě posvítím*¹⁶².

Posledním kronikářem je **Jaromír Nechanický** z obce Přívlaka. Používá spisovných výrazů. V hojné míře také inverze:

*Že pak obyvatelé zdejší rybářstvím se zabývají, toho důkazem jest, že posud ve čtyřech domech u Rybářů říkají.*¹⁶³

Využívá i velmi dlouhá a složitá souvětí:

*Obec Přívlaka rozkládá se na pravém břehu Jizery na příkrých k východu skloněných stráních horského hřbetu, táhnoucího se od Příchovic přes Vysoké až k Loukovu, a to od vysokého potoka, do Jizery tekoucího, až k „Podkově“, skále to na hranicích mezi H. Sytovou a Přívlakou, na níž vytačena jest koňská podkova, kterou dle pověsti čert vytiskl, když z Mladkovského kopce přes Jizeru na skálu skočil.*¹⁶⁴

Prvním autorem, který pověsti přepracoval do současné podoby, je **Jaromír Horáček**. Všechny jeho adaptace jsou přibližně stejně dlouhé, pouze látka o Jindrově skále je kratší, a to z toho důvodu, že jsem použila pouze část z vyprávění o Benecku. K původním verzím vždy přidává množství detailů, zachovává ale podobnou strukturu.

Horáček vždy začíná pověst komentářem, kterým uvede, čeho se daná látka týká:

*Pohledná vesnička, na pravém břehu Jizery přiměje leckterého návštěvníka, aby se zamyslel nad jejím jménem.*¹⁶⁵

V některých případech vypravěč dokonce oslovuje čtenáře a pokládá mu otázku:

*Nejste taky toho mínění, že pořádný zámek, hrad či pouhá zřícenina má mít ve své pověsti strašidlo?*¹⁶⁶

---

¹⁶¹ SOA Semily, *Pamětní kniha obce Horních Štěpanic (1918–1966)*, díl II., s. 17.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ *Pamětní kniha obce Přívlaka 1915–1954* [online]. [cit. 2022-04-05], s. 2. Dostupné z: https://issuu.com/ponikla/docs/cela_kronika_privlacka.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ HORÁČEK, J. *Hadi štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 86.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 95.

V jeho úpravě získávají postavy vlastní jména: *Vališka z Valteřic*¹⁶⁷; *Kadavý z Pilouska*¹⁶⁸; *Jostík Honců z Betléma*¹⁶⁹ nebo *Jindřich Hendrych*¹⁷⁰. Původní záznamy jmenují postavy jen výjimečně, jak jsem již uváděla.

Přímou řeč používá málokdy, nejčastěji ale v podobě výkřiku. Zde se uplatňuje podkrkonošské nářečí, nespisovný jazyk a někdy i pejorativa:

*„Ty skrčku! Ty spratku malej! Ty nerudo nerudná, rohcápliku rohcáplá! Jestli ti zinku do těch skřípek, budou na makotinu, to ti poudám, napadrt!“*¹⁷¹

V textech se najdeme přirovnání: *přišla jako uzlíček*¹⁷²; *pařez vyletěl jako stolička z dásně*¹⁷³; *ticho bylo jako v kostele*¹⁷⁴. Ani personifikace mu nejsou cizí: *slovník mu přitakává*¹⁷⁵ a používá i metafory: *býčí síla*.¹⁷⁶

Texty **Luboše Y. Koláčka** jsou spíš popisného charakteru. Z příběhu odstraňují dějovost a některé detaily, zaměřují se víceméně na podání faktů a pověsti se zdají být pouze dodatkem k místopisnému textu. Vyjadřuje se spisovně, často ke zkoumané látce přidává historickou či faktografickou zmínku. Používá také delší souvětí namísto krátkých a stručných vět. K látce o štěpanickém raráškovvi dodává:

*Skutečnost je však taková, dle racionálních vědců, že podle doložených písemností založili hrad Valdštejnové jako strážní pevnost k ochraně zdejších nalezišť barevných a drahých kovů...*¹⁷⁷

Poslední autorkou, která se pověstem Jilemnicka věnovala, je **Eva Koudelková**. Stejně jako Horáček přidává před dějové jádro komentář, kterým čtenáře seznamuje s obsahem pověsti.

*Nejvíce příhod s raráškem zažili lidé v okolí štěpanického hradu. Je jich opravdu hodně, a tak vybíráme jen několik z nich.*¹⁷⁸

---

¹⁶⁷ HORÁČEK, J. *Hadi štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 95.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 102.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 97.

¹⁷² Tamtéž, s. 71.

¹⁷³ Tamtéž, s. 72.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 95.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 86.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 71.

¹⁷⁷ KOLÁČEK, Y. L. *Podkrkonoší*, s. 96.

¹⁷⁸ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 147.

Texty Koudelkové mají srovnatelnou délku jako u Horáček, a to i v případě, že se rozhodla některé epizody pověsti z knihy vypustit. Na základě srovnání jednotlivých textů je vidět, že se právě Horáčkem občas nechala inspirovat. Oba texty mají podobnou jazykovou a obsahovou strukturu:

*Koupili jáhly, hrách a čočku, přičemž skoták nesl dva pytlíky čočky, zatímco Zlatník si naložil pytel hrachu na ramena, pytel jahel na prsa a vyrazili. Šli přes Bredleckou Lhotu k hospodě Na Klepandě, kde silák vyhlásil odpočinek. Ne kvůli sobě, ale kvůli skotákovi. Ten už sotva pletl nohama.*¹⁷⁹

*Sehnali tenkrát hrách, jáhly a čočku. Silák si jeden pytel hodil na krk a druhý na prsa, aby tu tíhu dobře rozdělil. Skoták nesl dva pytlíky čočky. Takto se vydali přes Bradleckou Lhotu k hospodě Na Klepandě. Teprve tam si Zlatník poprvé odpočinul. Ale to už byl skoták se svým břemenem utrmácený, že sotva pletl nohama.*¹⁸⁰

Koudelková využívá mnoha jazykových prostředků jako přirovnání: *svaly měl jako kámen*¹⁸¹; *nosil je jako pířka*¹⁸², hyperbola: *síly za deset*¹⁸³, metafory: *pletl nohama*¹⁸⁴ a personifikace: *skála (...) vydá poklad*¹⁸⁵; *vykonal (...) alkohol své*¹⁸⁶.

Časté je i použití zdobnělin: *housličky*¹⁸⁷; *čertíka*¹⁸⁸; *vesničky*¹⁸⁹ a frazémů: *mívají hluboko do kapsy*¹⁹⁰. Narazíme na termíny úzce spjaté s venkovem jako *krajánek*¹⁹¹; *skotákem*¹⁹² či *žebřiňáku*¹⁹³. Po jazykové stránce je její adaptace nejbohatší.

Koudelková využívá přímou řeč hojněji než všichni ostatní autoři. Najdeme v ní nářečí i expresivní výrazy: „*Sakramentskej rarášek!*“¹⁹⁴

---

¹⁷⁹ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 83.

¹⁸⁰ HORÁČEK, J. *Hadi štěstí: pověsti západních Krkonoš*, s. 72.

¹⁸¹ KOUDELKOVÁ, E. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*, s. 82.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 149.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 40.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 149.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 40.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 147.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Tamtéž, s. 83.

¹⁹³ Tamtéž, s. 148.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 148–149.

6. Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce byla komparace pověstí z kronik s jejich literárním přepracováním. Porovnání bylo hlavně tematické, pozornost jsem věnovala i jazykové stránce textů. V poslední praktické podkapitole jsem se zabývala také individuálními styly a výrazovými prostředky jednotlivých autorů a kronikářů.

Při komparaci pověstí jsem vždy postupovala od nejstarší výchozí verze, což byl zápis v pamětní knize. S ním jsem poté porovnávala všechna další literární ztvárnění. Na základě tohoto srovnání bylo možné pozorovat odlišnosti jednotlivých adaptací, jak autoři látku upravili, jaký text k ní přidali či naopak odstranili.

Při analýze jednotlivých adaptací jsem dospěla k závěru, že až na jedinou výjimku jsou literární ztvárnění podstatně delší než původní záznam pověstí. Odlišná je látka o Jindrově skále, která je v pamětní knize zapsána velmi podrobně a některé z detailů se z převyprávění vytratily.

Všechny adaptace pověstí se drží stejného tématu jako původní verze, motivy se ale ne vždy shodují. Připomeňme si, na jaké motivy jsme v této práci narazili: sobecká a nesobecká pomoc, zkouška, chamtivost, strašení, hudba, náboženství, plamen, cesta, rybolov. V kronikářském zápise některé motivy chybí (motiv cesty v původní verzi pověstí o pojmenování obce Přívlaka) nebo nejsou tak výrazné (motiv plamene v látce o raráškově).

Ve všech pověstech je zachována základní dějová linie, avšak některým adaptacím mohou chybět epizody (Silák Zlatník u Koudelkové), což ale samotnou pověst výrazně neovlivňuje. Někteří autoři naopak k látce přidávají další dějové linie a epizody (více možností pojmenování Přívlak).

U pojmenování postav jsme narazili na zajímavý trend. Většinou bezejmenné postavy vystupující v pamětních knihách dostávají v literárních adaptacích jména, případně je křestní jméno rozšířeno o příjmení a místo, odkud daná osoba pocházela.

Na místě děje se autoři s kronikáři většinou shodli, občas pouze nejsou jmenovány všechny obce, které s dějem souvisí (Zlatníkově místo nákupu potravin u Koudelkové).

Při zkoumání jazykových prostředků a individuálních přístupů jednotlivých autorů jsem zjistila, že kronikářské zápisy jsou na obraznost skoupé, zato ale narazíme na knižní výrazy. Konkrétní příklady jsem dokládala příslušnými citacemi. Na základě srovnání textů se podařilo dokázat, co od sebe jednotliví autoři přebírali. Ať už šlo o epizodická vyprávění nezaznamenaná v pamětní knize nebo celé textové fráze či rovnou celé věty.

Bakalářskou prací jsem se snažila poukázat na bohatství pověstí, které Jilemnicko čtenářům nabízí. Tyto příběhy jsou významnou součástí života místních obyvatel, vždyť koho by nezajímala tajemství a záhady obklopující jeho okolí. Domnívám se, že je ještě mnoho neznámého v materiálu lidové slovesnosti a ukrytého pouze na stránkách kronik a pamětních knih, které se skrývají před zraky veřejnosti v archivech nebo na obecních úřadech. Tyto poklady by neměly upadnout v zapomnění a měly by probouzet zájem alespoň u čtenářů tohoto kraje. Jde přeci o část kulturního dědictví.

Tato práce by se mohla stát inspirací pro ty, kteří se zajímají o pověsti na Jilemnicku nebo mají k Jilemnicku blízký vztah, stejně jako já. Na moji práci by mohli navázat například zkoumáním obecních kronik v německém jazyce a pověstí v nich obsažených. Pozornost by mohla být věnována také autorům, kteří sepisovali lidová vyprávění, tzv. poudání. Zajímavé by mohlo být i využití pověst'ových sbírek ve škole, například při výuce místní historie.

7. Použitá literatura

7.1. Primární literatura

- HORÁČEK, Jaromír. *Hadí štěstí: pověsti západních Krkonoš*. Jilemnice: Městský úřad, 1999.
- KOLÁČEK, Luboš Y. *Podkrkonoší*. 1. vyd. Praha: Regia, 2012, Tajemné stezky. ISBN 978-80-87531-08-2.
- KOUDELKOVÁ, Eva. *Co si lidé vyprávěli. Pověsti od horní Jizery*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2016. ISBN: 978-80-87607-36-7.
- *Pamětní kniha obce Benecka*, díl I., Benecko: obecní úřad.
- *Pamětní kniha obce Benecka*, díl II., Benecko: obecní úřad.
- *Pamětní kniha obce Přivlaka 1915–1954* [online]. [cit. 2022-03-27]. Dostupné z: https://issuu.com/ponikla/docs/cela_kronika_privlacka.
- Státní okresní archiv Semily, fond Místní národní výbor Horní Štěpanice, NAD 336, *Pamětní kniha obce Horních Štěpanic (1918–1966)*, díl II.
- Státní okresní archiv Semily, fond Místní národní výbor Peřimov, NAD 375, *Pamětní kniha obce Peřimova (1922–1961)*.

7.2. Sekundární literatura

- JAROLÍMKOVÁ, Stanislava. *Na co v učebnicích dějepisu nezbylo místo 2*. Praha: Motto, 2014. ISBN: 978-80-2670-133-0.
- JUŘENA, Jan. *Soumrak nad českým Podkrkonoším: německá okupace Novopacka a Jilemnicka v roce 1938*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Ve Fortprint vydala Jednota Československé obce legionářské v Mladé Boleslavi, 2013. ISBN 978-80-86011-55-4.
- KOUDELKOVÁ, Eva. *Literární ztvárnění lidových pověstí z Náchodska*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 8085834669.
- LUFFER, Jan. *Katalog českých démonologických pověstí*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2383-4.
- LUŠTINEC, Jan. *Jilemnice*. Praha: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-824-9.
- MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-718-5669-X.
- Pokyn Karla hraběte Chotka k vedení obecních a farních kronik v Čechách. In: *Revue církevního práva: Church law review*. Přeložil A. I. HRDINA. Praha: Společnost pro církevní právo, 2009, 44 (3) . ISSN 1211-1635.

- SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998. ISBN 80-85010-06-2.
- STARA, Karel Alois. *Vývoj vojenství v českých zemích z pohledu genealoga*. In: HÁSEK, Václav a kol. (edd.), *Sborník učebních textů kurzu pro pokročilé rodopisce*, Praha 2007. ISBN 978-80-239-9854-2.
- STRÁNSKÝ, Josef. *Strašidla a čarování v Krkonoších*. Liberec: Bor, 2014. ISBN 978-80-87607-33-6.
- ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Čechy. Díl XII, Severní Čechy*. Praha: J. Otto, 1905.

7.3. Internetové zdroje

- *Vysoké nad Jizerou – malebné městečko Podkrkonoší* [online]. [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://info.vysokenadjizerou.cz/z-historie-mesta/>.
- *Jilemnicko – svazek obcí* [online]. [cit. 2021-07-11]. Dostupné z: <http://www.jilemnicko-so.cz>.
- *ČKS SKI JILEMNICE* [online]. [cit. 2021-11-07]. Dostupné z: <https://www.skijilemnice.cz/web/skijilemnice/82-historiespolku>.
- *Benecko* [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.benecko.info/kontakt/obec-benecko>.
- *Horní Branná – oficiální stránky obce* [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <http://www.hbranna.cz/>.
- *Jilemnice – oficiální stránky města* [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.mestojilemnice.cz/cz/>.
- *Obec Poniklá* [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.ponikla.cz/>.
- *Oficiální stránky obce Peřimov* [online]. [cit. 2021-12-12]. Dostupné z: <https://www.obecperimov.cz/>.
- *Naše kronika* [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <http://www.nasekronika.cz/>.
- *Oficiální stránky obce Mříčná* [online]. [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: <https://www.mricna.cz/>.